Studiu de cultură tradiţională românească

Privire analitică asupra zonelor etno-folclorice

CUVÂNT ÎNAINTE

Cultura tradiţională reprezintă ansamblul manifestărilor culturale care se dezvoltă la nivelul satului şi care alcătuiesc creaţia folclorică de inspiraţie polivalentă care promovează diferenţierea şi specificitatea zonală. În sfera ei de cercetare, se regăsesc discipline precum: etnologie, etnografie, etnomuzicologie şi etnocoreologie. Desluşirea acestor termeni ne face să stăpânim mult mai bine tărâmul valorilor materiale şi spirituale ale acestui neam, de-a lungul istoriei.

Sursa noastră de studiu o reprezintă ansamblul de datini, obiceiuri, credinţe, care se statornicesc în cadrul unor grupuri sociale şi care se transmit din generaţie în generaţie.

De-a lungul evoluţiei istorice a acestui neam, cu origini străvechi pe aceste meleaguri, ce datează încă din evul mediu, a reuşit să-şi definească, să păstreze, să conserve şi să transmită tradiţiile, obiceiurile, cântecul, dansul, portul şi arhitectura specifice satului românesc, pe cale orală, generaţiilor viitoare, păstrându-i neştirbită valoarea documentară.

Această cultură tradiţională reprezintă emanaţia esenţei spiritualităţii sufletului românesc, deschis în faţa celor ce doresc să-i simtă pulsul, să-i desluşească şi să-i aprofundeze tainele cu vechime milenară pentru a-şi putea contura o imagine reală despre ceea ce reprezintă el ca naţiune.

Cultura tradiţională românească se conturează ca entitate unică în multitudinea de culturi naţionale în context internaţional.

Aşa cum orice prunc, prin fenomenul naşterii capătă o identitate şi dobândeşte o informaţie genetică de care nu se poate detaşa niciodată, rămânând veşnic valabile, nici această cultură tradiţională nu-şi poate pierde identitatea şi nici valoarea de document a informaţiilor transmise de la o generaţie la alta.

I. REPARTIZAREA PE ZONE ETNOGRAFICE A TERITORIULUI ROMÂNESC

TRANSILVANIA

N – zona etnografică carpatică

- Satu Mare - MM - Ţara Oaşului, Câmpia Sătmarului
- Maramureşul istoric - Ţara Lăpuşului şi a Chiuarului

N-E – zona etnografică carpatică

- Năsăud (Ţinutul Năsăudului) – cuprinde satele din bazinul Bistriţei ardelene.

N-V – zona etnografică Câmpia Transilvaniei

- Cluj (dealurile)
- Sălaj – Codrul Sălajului, Silvaniei şi Someşana

CENTRU – zona etnografică Câmpia Transilvaniei

- Alba
- Mureş - zona de munte – zona Mureşul Superior, zona Valea Gurghiului
- Podişul Târnavelor (subzona Podgoria Alba Iulia)

S-E – zona etnografică carpatică

- Covasna – zona Ţara Bârsei şi zona Odorhei
- Harghita – zona Ţara Haţegului

S-V – zona etnografică carpatică

- zona Pădureni – subzona Hunedoara
- Sibiu – Mărginime (cu subzona Orăştie - vest), Ţara Oltului (Ţara Făgăraşului), Valea Târnavelor.

V – zona Câmpia Vestică

- zona Arad – Crişana (Ţara Crişurilor) şi subzona Câmpia Aradului
- Bihor – Crişana

BANAT

N-V – zona Câmpia Vestică

- Făget, Buziaş-Silagi, Sânicolaul Mare, Timişoara (*Câmpie*)

S-E – zona etnografică carpatică

- Caraş Severin – subzona Podişul Lipovei, Caransebeş, Reşiţa, Almăjului, Porţile de Fier

OLTENIA

N – zona etnografică carpatică şi subcarpatică

- zona Mehedinţi – Plaiul Cloşani, Câmpia Bahniţei, Severin, Clisura Dunării
- zona Gorj
- zona Vâlcea
- zona Ţara Loviştei

S – zona Câmpia Dunării

- zona Olt - Romanaţi
- zona Dolj

MUNTENIA

N-E – zona etnografică carpatică

- zona Buzău
- zona Prahova

N-V – zona etnografică carpatică

- zona Dâmboviţa
- zona Argeş
- zona Muscel

S – zona Câmpia Română

- zona Teleorman şi zona Vlaşca
- zona Câmpia Dunării – Ialomiţa (*Bărăgan*), Călăraşi, Giurgiu (între Ialomiţa şi Dunăre)
- zona Argeş - Muscel

MOLDOVA

N-E – zona Botoşani,
– **zona Iaşi** (Depresiunea Jijiei sau Câmpia Moldovei şi subzona Cotnariului)

N-V – zona etnografică carpatică – zona Suceava

- zona Câmpulung Moldovenesc (satele din Obcinile bucovinene, Ţara Dornelor)
- zona Gura Humorului
- zona Vatra Dornei
- zona Fălticeni
- zona Rădăuţi (Bucovina)
- zona Şiret
- zona Solca

S-E – **zona Câmpia Brăilei** – Brăila
– **zona Câmpia Dunării** – Galaţi, Vaslui

S-V – **zona etnografică carpatică** – Vrancea

- de deal – Colinele Tutovei, Valea Zeletinului, Valea Şiretului
- podgoriile – depresiunea interdeluroasă - Valea Susitei, Valea Rămnicului
- depresionară centrală – Putna, Valea Zabalei

–**zona etnografică carpatică** – Bacău (Munţii Tarcăului şi Valea Şiretului), Neamţ

DOBROGEA

– **Zona etnografică nord-dunăreană** – zona Tulcea (subzona Deltei)

– **Zona etnografică sud-dunăreană** – zona Constanţa (subzona litoralului)

II. DEFINIREA CONCEPTELOR

Etnologie – ştiinţa ce se ocupă cu studiul genezei, structurii, dinamicii şi funcţiunii formelor istorice de civilizaţie şi cultură, din perioada primitivă până în prezent şi cu prospecţiunea formelor de civilizaţie şi cultură în viitor, ridicându-se a nivelul abstracţiilor teoretice, al cugetărilor asupra viziunilor globale a creaţiei populare.

Etnografie – ştiinţa care observă, analizează, descrie şi clasifică particularităţile modului de viaţă şi ale formei de civilizaţie a unei comunităţi etnice. Constituie prima treaptă de cercetare a fenomenelor şi faptelor materiale ale unei comunităţi, alături de folcloristică şi de ştiinţa artei populare (*nu este ştiinţă aparte faţă de etnologie*), menţinându-se la nivelul concret de cunoaştere a realităţii social-istorice.

Etnomuzicologie – o ramură a muzicologiei care studiază şi cercetează culturile muzicale ale popoarelor sau activitatea muzicală a unei comunităţi etnice, şi (sau) culturile muzicale de tip arhaic. Consideră muzica un fapt social cu rădăcini adânci în organizarea vieţii materiale a formelor de cultură populară, superstiţii, credinţe, obiceiuri, tradiţii, magie, mitologie, etc. Termenul a fost propus de etnomuzicologul olandez Jaap Kunst şi s-a impus începând cu anul 1950, fiind imediat acceptat şi de şcoala românească fondată de C. Brăiloiu.

Etnocoregrafie – disciplina coregrafică ce studiază activitatea ludică (*jocul şi dansul*) a unei comunităţi etnice (*descoperirea surselor*)

Etnocoreologie – disciplina ce se ocupă de studiul descrierii şi funcţionalităţii jocului popular.

III. PRIVIRE ANALITICĂ ASUPRA ZONELOR ETNO- FOLCLORICE

A. CONDIŢII NATURALE – limitele naturale ale zonelor etnografice reprezentative ale teritoriului românesc

Zona etnografică MUNTENIA

N – Tara Făgăraşului, Covasna, zona etnografică Vrancea;
S – malul Dunării;
E – zona etnografică Dobrogea – Tulcea, Constanţa;
V – zona etnografică Oltenia – Vâlcea, Olt.

Zona etnografică OLTENIA

N – zona etnografică Transilvania de sud;
N-V – zona etnografică Banat;
S-SV – malul Dunării;
NE-SE – zona etnografică Muntenia.

Zona etnografică MOLDOVA

N – Ucraina;
NE-SE – Republica Moldova;
S – zona etnografică Muntenia şi zona etnografică Dobrogea;
NV – zona Bistriţa Năsăud, Tîrgu Mureş, Harghita
SV – zona etnografică Muntenia şi zona etnografică carpatică Covasna

Zona etnografică TRANSILVANIA

N – UCRAINA
NE - Zona etnografică Moldova
SE - Zona etnografică Muntenia
S – Zona etnografică Oltenia
SV - Zona etnografică Banat
V – Ungaria

Zona etnografică BANAT

N-NE - Zona etnografică Transilvania
E – Zona etnografică Oltenia
S – Malul Dunării
NE; SE – Iugoslavia

Zona etnografică DOBROGEA

N – Malul Dunării – Republica Moldova
N-E; S-E – Malul Marii Negre
S – Bulgaria
S-V – Zona etnografică Muntenia – delimiţare făcută de unul din braţele Dunării (Dunărea veche)

B. OCUPAŢII ARHAICE

- culesul din natură;
- pescuitul, vânătoarea, albinăritul;
- agricultura, pomicultura;
- creşterea animalelor – păstoritul;
- mijloacele de transport – sania, calul;
- meşteşugurile.

C. TRADIŢII ŞI OBICEIURI (scurt istoric, clasificare, descriere)

Pentru cei ce le privesc din afară, sunt manifestări păstoreşti - mari spectacole, dar dincolo de aceasta înglobează acele înţelesuri profunde asupra relaţiilor omului cu natura, a relaţiilor interumane, a raportului acestuia cu viata socială. Le putem încadra ca părţile care păstrează cel mai bine viaţa folclorică tradiţională, deoarece originea lor o regăsim undeva, departe, în vremuri străvechi, având o istorie foarte îndelungătă. Pentru a le putea aprofunda urmând o latură ştiinţifică trebuie să definim clar terminologia pe care o uzităm.

Tradiţie – reprezintă ansamblul de datini, obiceiuri, credinţe, care se statornicesc în cadrul unor grupuri sociale şi care se transmit din generaţie în generaţie.

Tradiţionalism – ataşament exagerat faţă de tradiţie, cu evidentă tendinţă de supraevaluare a elementelor tradiţiei, proprie spiritului conservator.

Obicei – nu este altceva decât o deprindere consacrată, comună unui popor sau unei comunităţi omeneşti, datină, tradiţie, rânduială. Este expresia limpede ce semnifică periodicitatea unui comportament colectiv, dar şi a modului de instruire, de acceptare comuniţară a acestuia.

Sunt manifestări spirituale inedite şi originale ale acestui popor şi nu sunt aceleaşi pe întreg cuprinsul ţării. Una din personalităţile ce s-au preocupat în mod deosebit de această specie – *obicei* – este Romulus Vuia care, în calitate de profesor, a abordat cu rol prioriţar această specie în clasificarea culturii spirituale a poporului român în cadrul lecţiei de deschidere a cursului de etnografie şi folclor din 1926. Ël elaborează, faţă de alţi autori un alt tip de clasificare, expusă astfel: credinţe şi superstiţii, obiceiuri, ceremonii şi ritualuri, obiceiuri legate de viaţa casnică şi obiceiuri legate de momentele importante din viaţa omului (naştere, nuntă înmormântare). În anul 2003, Institutul de Etnografie şi Folclor editează însă o serie de volume intitulate "Sărbători şi obiceiuri", structurate astfel: partea I – Ciclul Familial (naşterea, nunta, înmormântarea); partea a II-a – Ciclul Calendaristic (sărbători şi obiceiuri cu dată fixă; sărbători şi obiceiuri cu dată mobilă; sărbători şi obiceiuri în calendarul agro-pastoral).

În cadrul acestui studiu vom analiza ciclul calendaristic.

Zona etnografică MUNTENIA

- repertoriul ceremonial de iarnă
  - *Colind, Cântec de Stea, Pluguşor* (obicei urări), *Sorcova* (obiceiuri, colinde, urări), *Ajunul, Moş Ajunul, Bună dimineaţa, Vasilca* (ritual, joc), *Colindul cu măşti* (ritual, joc), *Iordănitul (Boboteaza*), *Gurbanul (Arezanul* – 2 februarie), ş.a.;
- obiceiuri agrare
  - *Lazărul, Paparuda, Scaloianul, Drăgaica*;
- obiceiuri de Lăsatul Secului
  - *Strigarea peste sat (Aure-Maure), Cucii, Focurile lui Sâmedru*;

- obiceiuri de Rusalii
    - *Căluşul* (rit ceremonial)

Colindele au loc ca perioadă de desfăşurare între 23 decembrie şi 7 ianuarie. Sunt obiceiuri pre-creştine cu caracter laic adaptate sau chiar suprapuse sărbătorilor religioase.

"Moş Ajunul" se desfăşoară în noaptea de 23 spre 24 decembrie şi în dimineaţa zilei de 24 decembrie. Cuprinde categorii diferite de vârstă, tineret şi copii. Se colindă în cete de băieţi sau mixte, mai rar numai grupuri de fete. Numărul membrilor cetei variază astfel: grupa vârstei 3-4 până la 6-7 ani cuprinde de la 2 până la 5 copii; grupa de vârstă 6-7 până la 14-15 ani cuprinde între 4 şi 12 copii, iar grupa mică o întâlnim în aproape toate zonele ţării la nivelul întregii colectivităţi şi cuprinde de la 50-60 până la 100 de copii.

În ceea ce priveşte desfăşurarea, copiii se adună la o casă unde repetă repertoriul de colinde şi de unde, odată cu venirea serii, îşi încep colindatul. Ceata de colindători se opreşte în faţa porţii sau în curtea gospodarului la fereastra căruia strigă sau cântă urarea tradiţională. Fiecare dintre aceştia poartă trăistuţă în care pune darurile pe care le primeşte, în special simbolicii colaci împletiţi în formă de 8, numiţi „*colindiţe* sau *colindeţi*", „*bolindeţi*" sau „*bobârnac*". Alături de aceştia mai pot primi dulciuri care pe alocuri sunt însoţite de lumânări de ceară.

"Paparuda" – obicei pentru provocarea ploilor în anotimpurile secetoase întâlnit şi în cadrul altor zone etnografice, însă sub alte titulaturi, de ex.: *Păpăluga* (Muntenia); *Păpărugă, Papalugără* (Transilvania); *Pepernie* (Banat).

Obiceiul are ca nucleu fetiţa mascată îmbrăcată foarte sumăr cu crăcuţe de salcie (verdeaţă) şi care este udată în permanenţă în timpul ceremonialului, acesta având la bază magia prin analogie. În funcţie de zonă pot fi costumate două sau chiar mai multe fetiţe, important este să se respecte criteriul de bază al alegerii – puritatea, nevinovăţia.

Paparuda, împreună cu ceilalţi însoţitori (actanţi) trec pe la fiecare gospodărie, oprindu-se în ogradă unde cântă versurile invocatoare ale ploii, timp în care aceasta dansează pe paşi săriţi în ritmul melodiei şi a bătăilor din palme. Gazda iese în faţa colindătorilor cu găleata plină cu apă şi udă Paparuda (în trecut, pentru această udare era folosit laptele şi arareori zahărul). În final, gazda cinsteşte pe cei prezenţi cu produse care ulterior se împart între cei ce au participat la ritual. În Muntenia apuseană nu se merge la fiecare casă în parte, ci se udă cei întâlniţi în cale, pe drum sau prin curţi, în special femeile însărcinate, scandându-se aceleaşi versuri invocatoare ale ploii.

Se presupune a avea o vechime preistorică datorită existenţei nenumăratelor elemente arhaice.

"Focurile lui Sâmedru" se organizează în satele din nordul Munteniei, respectiv zonele Argeş şi Dâmboviţa, în perioada 25-26 octombrie. Este un ceremonial nocturn care, prin spectaculozitate nu rivalizează ecât cu noaptea de Revelion.

Din punct de vedere al desfăşurării, menţionăm următoarele: se organizează în preajma unui rug (foc imens) aprins de tineri într-un loc înalt al satului (munte, deal, colină) unde se adună oameni de toate vârstele din întreaga comunitate şi unde, fiecare categorie de vârstă are un rol bine definit. Copiii fac grămezile pentru foc, îl aprind şi lovesc cu un băţ tăciunii pentru a se ridica scântei, moment în care sar peste foc şi colindă prin sat. Flăcăii fac focul din bradul cel mai falnic peste care aruncă nelipsita roată de cauciuc şi, procedând întocmai grupei copiilor, sar peste foc însă împreună cu fetele şi uneori chiar cu toţi cei prezenţi. Obiceiul are două componente, aceea de manifestare a cultului morţilor cât şi ca practică de fertilitate agrară.

Zona etnografică OLTENIA

- repertoriul ceremonial de iarnă
  - Crăciunul - *Colindatul, Cu Moş Ajunul, Scormonitul în foc, Adunatul gunoiaelor Cântec de Stea*, ş.a.;
  - Anul Nou – *Pluguşorul, Pluguşorul se porneşte, Cu buhaiul, Cu plugul, Cu semănatul, Sorcova*
  - Jocurile cu măşti – *Capra, Jianul* (Anul Nou)*, Urâţii* (Sf Ioan), *Irodul* (de la Crăciun la Bobotează)
- obiceiuri agrare
  - *Cu grapa, Paparuda, Caloianul – Sulul, Plugarul, Cununa* (Ţara Oltului) este împletită din grâu, cu flori de câmp, ca simbol solar şi simbol al abundenţei;
  - *Sânzienele* – 24 iunie;
  - Obiceiuri la pornirea plugului – *Scoaterea plugului din gospodărie, Aratul, Semănatul;*
  - Obiceiuri de recoltare – *Primele spice* – primul snop lăsat pe câmp o zi întreagă pentru alungărea răului (*secerătoarele se leagă peste mijloc pentru îndepărtarea durerii*), primele spice duse de la câmp în ogradă (*gospodărie*) şi puse la loc de cinste, ca un semn de mândrie;
- La Sf Vasile, Sf Ion, Sf Toader, Lăsatul Secului, Paşte – *Focurile de pste an*
- obiceiuri de Lăsatul Secului
- obiceiuri de primăvară: *Hăulitul, Homanul, Toconelele*, *Muma Ploii*
- obiceiuri de Rusalii: *Căluşul* (rit ceremonial)
- La Sf Gheorghe, Armindeni, Sf Andrei, Crăciun, Florii, Paşte, Înălţare, Rusalii – *Ramura verde*

Hăulitul. George breazul (1934) spunea de hăulit că "*este un străvechi obicei de primăvară şi cunoaşte mai multe denumiri: Hăulitul, Ăulitul, Aulit, Agugulit etc., se situează la limita dintre vorbire şi muzică, cânt şi hăulitul propriu-zis*". Este definit de o emisie vocală ce constă în alternanţa repetată a registrului de piept cu cel de cap (emisie specific oltenească – întâlnită sub denumirea de sunet sughiţat). Se practică mai mult în mediul pastoral, regăsindu-se în refrenul cântecului propriu-zis.

Homanul – obicei practicat de Sf Toader, ce cunoaşte două tipuri rituale unul în care invocaţia se desfăşoară pe recitativ iar celălalt, în care invocaţia se desfăşoară pe durate mari. Participă grupuri mixte de fete şi băieţi care merg în apropierea satului (pe câmp sau pe un deal) în căutarea plantei (*homan*). Se sapă la rădăcina primei plante întâlnite, loc în care fetele pun pâine şi sare interpretând totodată cântecul ritualului. După acest moment, culeg un număr însemnat de plante, iar la întoarcerea în sat, fac o fiertură din acestea cu care, ulterior, fetele se spală pe cap în speranţa şi credinţa că părul lor va creşte foarte bogat.

Zona etnografică MOLDOVA

Aici, repertoriul ceremonial de iarnă – de Anul Nou, cunoaşte cea mai mare varietate şi bogăţie în raport cu celelalte zone etnografice, fiind recunoscută pe plan naţional si internaţional prin ceea ce este caracteristic acestei zone, şi anume jocurile cu măşti.

- repertoriul ceremonial de iarnă
  - cu dată fixă: *Pluguşorul – Pluguşorul mic, Buhai (Dobele), Cu clopotul, Uretul de noapte, Plugul, Plugul mare şi Plugul flăcăilor*;
  - Jocurile cu măşti şi travestirile de tot felul: *Ursul, Turca, Cerbul, Brezaia, Capra, Irozii*;
  - Jocul păpuşilor;
  - Teatru popular cu tematică haiducească – *Banda, Banda haiducilor, Bantă Jieni, Haiducii, Bujorenii, Codrenii, Gruia lui novac, Banta lui Groza*;
  - Piese şi scenarii ţărăneşti – *Arnăuţii, Babele, Anul nou şi Anul vechi, Căderea Plevnei, Plevna, Piesa lui Halim, Nunta, Nunta ţărănească* (apare ca un spectacol ţărănesc în cadrul acestor manifestări aşa cum amintea Theodor Burada încă de la 1885), *Haiducii, Jienii* ş.a.

- obiceiuri agrare
  - *Caloianul* (obicei agrar de fertilitate), *Drăgaica* (înainte vreme – dispărut până la sfârşitul sec. XIX), *Malanca* (obicei de invocare a ploii).

"Uratul cu Pluguşorul" – un fenomen folclorico-etnografic complex, fiind iniţial considerat mai mult decât „*epopeea muncii câmpeneşti, începând cu uratul, urmând cu semănatul, seceratul, treieratul şi sfârşind cu măcinatul*". Întâlnim aici în funcţie de subzonele etnografice mai multe variante ale acestuia: *Pluguşorul, Pluguşorul mic, Buhai* (*Dobele), Cu clopotul, Uretul de noapte, Plugul, Plugul mare, Plugul flăcăilor,* etc.

Uratul cu *Pluguşorul, Pluguşorul Mic* şi *Clopotele* specifice gupelor de vârstă mici cu compoziţie mixtă sau formate numai din băieţi se caracterizează printr-un număr mic de colindători şi inexistenţa unei costumaţii speciale cu excepţia căciulii împodobită cu mărgele şi traistei pentru strâns daruri ce se remarcă printr-un motiv floral extrem de încărcat. Ca elemente indispensabile apar elementele: clopoţelul „*pus pe lopăţică*", biciul, doba şi buhaiul.

Urarea se face la fereastra casei unde zăresc lumină aprinsă şi numai după ce s-a cerut acordul gazdei. Personajele ce apar în acest text sunt *jupânul* (gazda), *fiica, soţia, fiu, nepoţi, nepoate, argaţii.* Textul Pluguşorului este prin excelenţă agrar, de un optimism şi un umor tonifiante. Uneori urarea este însoţită de linia melodică interpretată la fluier, alături de care, de fiecare dată, îşi fac simţită prezenţa mugetul buhaiului, pocnetul bicelor şi clinchetul clopoţeilor. Darurile primite de colindători sunt nelipsiţii şi tradiţionalii colăcei, nuci, mere, dulciuri şi nu în ultimul rând, bani.

Sunt aici balade cu text ce se apropie de tematica colindului: *Mioriţa, Ghiţă Cătănuţă,* piesa *Jienilor* (unde urarea este făcută tot de către ceata tinerilor).

Specifice cetelor constituite din grupe de vârste mai mari de 15 ani sunt *Plugul mare, Ceata, Banda, Buhaiul mare, Turcii,* etc. Ca prim pas în desfăşurarea colindului avem pregătirea măştilor şi costumelor şi împărţirea rolurilor: vătaf, urător, mascaţii (de umplutură); începerea repetiţiilor urmată de pornirea la urat începând cu seara Ajunului. Se remarcă prezenţa unui număr destul de mare de colindători precum şi existenţa permanentă a buhaiului mare, a clopotelor, dobelor, pârâitorilor şi a plugurilor adevărate împodobite şi trase de boi. Alături de cetele mari apar şi cete de copii ce au pornit cu semănatul aruncând în gazde cu grâul ce-l poartă în trăistuţele aflate pe umăr, acesta fiind considerat ca având proprietăţi benefice pentru păsările şi animalele din gospodărie. În acest timp, colindătorii strigă urarea ce conţine textul de felicitare, foarte asemănător cu cel al Sorcovei.

Acest obicei este însoţit şi de joc, de aceea amintim aici *Jocul bandelor de Jieni, Jocul Caprei, Jocul Urşilor, Jocul Căiuţilor*, *Jocul Malancăi* (*Mălăncuitul* – Suceava şi Paşcani). Cel care conduce ceata poartă denumirea de *calfă* şi este ajutat în desfăşurarea manifestării de alţi membri denumiţi *cazaci*. Aceştia din urmă, la un semn al calfei, adună toţi mascaţii cetei de pe uliţele satului. Faţă de ceilalţi participanţi, calfa şi cazacii nu poartă mască, ci îşi colorează faţa în roşu. Pe cap au căciulă de blană neagă sau brumărie dreaptă sau cu fundul retezat pe care se pune (se coase) un carton galben sau roşu, iar în partea din faţă se aplică o stea. Ceilalţi actanţi sunt purtători de haină miliţară cu epoleţi imperiali cu diagonale încrucişate pe faţă şi pe spate, iar piepţii hainei sunt împodobiţi cu nenumărate decoraţii şi medalii. Au pantaloni de culoare verde sau albastră cu vipuşcă galbenă sau roşie, în picioare – cizme, iar în mână – o cravaşă.

"Capra" – peste tot se urmăreşte ca aceasta să fie masca cea mai deosebită şi sugestivă. Aceeaşi importanţă se acordă şi confecţionării învelişului Caprei (pânză cât mai simplă pe care se aplică fâşii de pânză colorată cu puf de stuf ce imită foarte bine adevărata piele de capră) sau, în altă variantă, covoare colorate împodobite cu oglinzi, năfrămi, şuviţe colorate de mătase. Botul Caprei este constituit din maxilarul fix (cel superior) şi mobil (cel inferior) fixate pe o bâtă de lemn, aceasta la rândul ei sprijinită în brâul interpretului sau în cureaua de la pantalonii acestuia. În cadrul acestui obicei se spun versuri, se cântă doina urătoarei şi dacă gazda acceptă ritualul, jocul se desfăşoară în casă în formaţie de cerc sau semicerc, cuprinzând trei sau chiar mai multe dansuri (*Capra, Căpreasca, A Caprei, Când joacă Capra, Ca la Capră*, etc.) ce au mişcări

mărunte pe loc, cu sărituri şi răsuciri, aplecări frânte şi ondulate. Schimbarea melodiei oferă posibilitatea purtătorului Caprei să schimbe ritmul clămpăniturilor. Strigăturile se spun de către tot grupul ce schiţează paşi de dans sau chiar dansează în jurul Caprei.

"Irozii" – ceată constituită din 8-12 colindători (dansatori) ce poartă un costum remarcabil constând din căciulă conică din zeci şi sute de fâşii de hârtie colorată, în cromatica de roşu, alb, albastru, ce cad pe umeri ca nişte plete. În dreptul tâmplelor sunt prinse două fâşii albe mai late ornamentate cu figuri geometrice sau motive florale ce ajung până la nivelul brâului. Aceşti Irozi de seară sunt tot o înfăţişare a Caprei şi prezintă o mare asemănare atât a jocului cât şi a costumului cu descrierea căluşarilor din Moldova făcută de Dimitrie Cantemir.

Zona etnografică TRANSILVANIA

- Sărbători şi obiceiuri cu dată fixă
  - Crăciunul – "*Colindatul", "Steaua*" (cu terminologiile specifice fiecărei subzone)
  - Anul Nou – "*Pluguşorul", "Cu semănatul", "Sorcova"*
  - Jocurile cu măşti – "*Capra", "Ţurca", "Cerbul", "Ursul"*
  - Sf. Gheorghe – "*Ramura verde", "Udatul", "Urzicatul", "Armindeni", "Focurile de peste an", "Sânzienele"*

- Sărbători cu dată mobilă
  - Florii, Paşte, Înălţare, Rusalii – "*Ramura verde", "Focurile de peste an*"
  - Lăsatul secului – "*Jocurile cu măşti", "Focurile de peste an*"
  - Sf. Toader, Florii, Paste, Înălţare – "*Focurile de peste an*"

- Obiceiuri agrare cu data variabilă
  - "*Pornirea plugului*" (Scoaterea plugului din gospodărie, Aratul, Semănatul, Plugarul, Paparuda – Păpălugă în Alba şi Cluj, Băbăruţă în Hunedoara, etc.)

- Obiceiuri de recoltare
  - "*Primele spice", "Cununa*" ş.a.

Colindatul începe din ziua Ajunului şi se sfârşeşte a treia zi de Crăciun, în unele zone chiar după noaptea de Anul Nou, iar în altele ţine chiar de la Crăciun până la Bobotează (BN, Ms) - (sunt zone în care încep chiar înainte de Crăciun cu două-trei săptămâni).

În *Ajunul Crăciunului* merg la colindat cu "*Bună dimineaţa*" (Sb, BN, BV, Ms, Ab, Hd) cu precădere copii. Pentru seara de Ajun se constituie cete de copii (Cj, Ab, BN, CV, Sb), feciori (BV, Sb, Cj, Hd), bătrâni (Ab, BN). *Noaptea de Ajun* (Ab, BN, BV, Cj, CV, Hr, Hd, Ms): cete de feciori (BN, BV, Ms), feciori, fete şi oameni în vârstă (BN), feciori, fete, bărbaţi şi femei căsătorite (Cj, Hd – perechi căsătorite). În Ajun merg cu colindul feciorii, iar de Crăciun – piţărăii

(Ab); se cântă "*Bună seara lui Crăciun*", "*Colindatul junilor* " (acesta din urmă se întâlneşte şi în noaptea de Crăciun - Sb). În noaptea de Ajun se colindă în Ab, Hd, Ms, Sj "*zilele Crăciunului*" şi "*Crăciunul mic*" (Ms)..

Locul unde se colindă: la fereastră, după care gazdele îi chemau în casă (Hd, Ms, Sj, Sb, Bv - copii), la uşă şi la fereastră (Cj), în curte şi în casă, în curte şi la fereastră, pe uliţă (BV). Se colinda la o parte din sat (din casă în casă), la tot satul (din casă în casă), la casele cu fete mari, la rude, vecini, prieteni, la părinţi şi la naşi, la preot (numai cete de bărbaţi însuraţi).

Colindătorii căpătau colaci, fructe, bani, băutură, carne de porc, cârnaţi, picior de porc (Hd), bomboane, copturi dulci, cozonac, fuior (Hd), cereale (Ab) – iar sacul cu produse era cărat de un anume personaj numit scroafă.

Fiecare casă pregătea o colindă – o spirală lemnoasă, un băţ de alun pus să îngheţe de la care se lua miezul rămânând un model cu flori. Era purtată şi de feciori şi de piţărăi. La vreme rea o ţipau (aruncau) în foc. Dacă într-o casă nu exista acest simbol, atunci îl ofereau către gazdele acesteia colindătorii.

În Alba se organizau formaţii – cete de şase colindători şi un viorist (ceteră) – şi se porneau a juca în casa gazdei unde erau şi ospătaţi. Feciorii erau îmbrăcaţi în ţundre albe din pănură şi purtau colindă de salcă de statura unui om pe care o legau la pălărie. De la colindă se păstrau o pănglicuţă care o aplicau la pălărie. Colindatul se începea mai întâi cu turnul bisericii.

Feciorii umblau cu carul cu boi şi cu butea pusă pe car, ca să adune vin, ce era dus ulterior la gazdă, acolo unde se organiza ospăţul de Crăciun, şi unde, în perioada de dinaintea sărbătorilor se învăţau colindele.

În dimineaţa de Ajun, copiii porneau în alai strigând "Adună-te codru" (Codrea) şi un alt colind "Bună dimineaţa la Moş Ajun", fiind după aceea chemaţi în gorpodării,pentru a li se oferi colindeţi şi fructe.

Uspeţii mergeau cu *Colindul de preot, de fecior, de fată, de bătrâni, de jude, de oameni bogaţi*. Organizarea se făcea într-o singură ceată pe sat. Pregătiţi pentru colindatul propriu-zis feciorii, îmbrăcaţi în costume tradiţionale, veneau cu muzică la biserică unde se adunau şi feciorii din celelalte uspeţe. Cu această ocazie fetele făceau feciorilor o pernă de vergelat. Din acel moment mergeau în bătătura gazdei, unde încingeau jocul.

În Transilvania era bine ca primul colindător ce-ţi intra în casă să fie bărbat, deoarece este mult mai norocos decât femeia (BN). Aici ceata avea în frunte un conducător numit *vătaf mare* (mai isteţ şi din familie mai înstărită) care ţinea evidenţa câştigului şi conducea întreaga ceată. Exista însă şi *vătaful mic* ce-l înlocuia pe vătaful mare în unele servicii: strânsul banilor şi al colacilor.

Ceata avea ca simbol un steag – o cârpă neagră cu pui roşii, gătită cu panglici, montat în vârful unui băţ, ce era purtat de un fecior puternic (acesta se juca în prima zi de Crăciun odată cu colindatul: la preot, învăţător, primar, iar a doua zi îl jucau la joc). În ziua de Anul Nou, seara la joc se desfăcea ceata, adunându-se încă o dată la gazdă să petreacă cu mâncare şi băutură.

În Braşov, la colinda cetei de feciori (destul de numeroasă, cuprinzând 35-40 de membri) existau în frunte trei conducători (*comitetul feciorilor*), însă judele era conducătorul suprem. În seara de 24, judele trebuia să dea o masă cu mâncare şi băutură (la părinţii acestuia). El era cel mai în vârsta şi cel mai iubit dintre

feciori. Ca personaje, alături de acesta mai apar *crâşmarul, crâşmarul mic, pristovul* (aducea banii de la fete).

Alaiul junilor, alcătuit din 8 feciori, dintre care unul însurat care purta calul, mergea cu muzică, iar starostele cu desagii. Apar „chemătorii”, împodobiţi cu năframe şi panglici tricolore, ce mergeau la casele feciorilor şi fetelor pentru a-i chema la horă.

Ceata împreună cu toţi feciorii satului, punându-şi doi chizeşi, jucau timp de patru zile la casa de joc, iar în cea de-a patra zi se făcea *Vergel* (atunci avea loc *îngroparea Crăciunului* - Cluj).

Fetele care nu erau colindate erau ironizate de celelalte (Hg).

În Hunedoara, feciorii, 10-15 la număr, se adunau la mijlocul postului Crăciunului pentru a se uni *ceata de dubaşi* (toboşari) ce ulterior se împărţea în trei cete pe sat (Cj, Ms). Existau însă şi cete cu un singur dubaş. După acest moment îşi alegeau gazda şi mergeau să repete colindele. Trebuie menţionat că gazda nu era răsplătită cu nimic pentru serviciul făcut.

Conducătorul cetei, *vătaful (vornic* în unele zone ale Hunedoarei), angaja unul-doi muzicanţi (cimpoi şi fluier) şi avea dreptul să joace tot timpul sărbătorilor în fruntea acesteia. În timpul ceremonialului apăreau şi alte personaje – ştabi, colcerul, starostele, cărătorii.

Timp de trei zile se juca întruna iar cea de-a treia zi *se spărgea „oala*”.

Avem de-a face aici cu un obicei zonal, *Läuturenitul***,** dispărut pe la 1930 şi care reprezintă un schimb de vizite între tinerii din două sate mocăneşti (Monor şi Rîpa).

În Sălaj, în genere, colindul are aproximativ aceeaşi desfăşurare ca de altfel în întreg Ardealul, numai că apare ca o caracteristică zonală adunarea copiilor înainte de colind la preotul satului care le ţinea o predică, iar aceştia în timpul colindului nu cântau, ci scandau versurile.

În Sibiu se adunau 5-10 familii ai căror feciori se organizau în bute (perechi soţ-soţie). Aceştia erau însoţiţi de diblă (muzică), iar în fruntea cetei aveau un conducător numit jude (fonog, birău mare şi mic). Jocul organizat în această perioadă era cunoscut drept *totolul feciorilor* (4-5 cete pe sat a câte 10-15 feciori). Copiii colindau „*Bună seara lui Crăciun*”, „*Bună dimineaţa*”, iar copiii mai mari – „*Trei crai de la răsărit*”, „*Sub înaltul cerului*”. Gazda aleasă pentru perioada de însuşire a colindelor era răsplătită cu bani.

Anul Nou era marcat de gestul judelui ce se urca pe o masă în faţa bisericii şi ţinea o cuvântare despre obicei. În prima zi de Anul Nou se adunau toţi junii cu fetele cu care vorbeau (din Săcelu, Sibiel, Sălişte, Galeş, Valea Sibielu, Tilişca) în Piaţa junilor din Sălişte, unde fiecare primar ţinea o cuvântare urmată de Hora Unirii.

“*Steaua*” se practica în ajunul Crăciunului (ziua Ajunului sau noaptea de Ajun). În zona Braşovului, colindătorii cu Steaua mergeau împreună cu Irozii; în Ab mergeau împreună cu Irozii, cu Craii şi cu Viflaimul; în Hd mergeau împreună cu “*Trei Crai*”; în Ms – împreună cu Vicleimul, cu păpuşi. În Sibiu Irozii mergeau în prima zi sau împreună cu Steaua, iar Craii şi Irozii mergeau fără Stea.

Copiii de şcoală până la feciori (grupuri de la 2 la 4 membri) purtau „stea” cu 4-5-6 colţuri, confecţionată din diverse materiale (şiţă) împodobită uneori cu un clopoţel şi nelipsita iconiţă. Acest simbol se monta uneori şi pe un brad. Ca o curiozitate pentru această zonă, există sate unde acest colind se practică fără prezenţa simbolului stelar (Bv).

Colindătorii erau costumaţi în haine albe cărora li se alătura o serie de accesorii: panglici colorate purtate în diagonală, şiechău (şapcă), şepci de carton, coif (gugiu), uneori haine tricolore, straiţă. Acest tip de costumaţie se regăsea în aproape toate subzonele. În cele în care nu regăsim caracteristic acest costum se purtau: costumul tradiţional de sărbătoare (Ab, Cv); haine de la biserică “cu stihare” (Ms); vestimentaţie de crai (Ab) sau îmbrăcaţi obişnuit.

Ca spaţiu de desfăşurare, ceremonialul avea loc în casă, la fereastră, în curte, sau casă-curte, casă-fereastră, iar colindătorii erau răsplătiţi cu: bani, colaci, covrigi, fructe, nuci, carne de porc, cârnaţi, băutură, prăjituri.

De Anul Nou colindătorii (cei foarte mici fiind numiţi plugăraşi în Bv) merg “*Cu pluguşorul*” (Cj, Hr, Sj, Sb), “*La pocnit”, “Pluguleţul*” (Ms); “*Pluguşorul*” (executat de copii) şi “*Cu plugul mare*” – interpretat de feciori şi de bărbaţi însuraţi (Ab, Bn, Cj, Cv, Ms, Sb). Pluguşorul cunoscut şi sub alte denumiri (cu buhaiul, cu zurgălăii, cu uratul) este un obicei relativ nou fiind datat în 1937 în Hd, în Sb – după al doilea război mondial, iar în alte zone de numai 10-20 ani. Se practică în dimineaţa, amiaza şi seara ajunului Anului Nou (aproape în toată Transilvania); în ajunul Crăciunului în unele sate din Sb; de Crăciun, în ajunul Anului Nou şi de Bobotează (BN) şi în ziua de Anul Nou (Hd).

La Pluguşor participă copii de 5-10 ani şi 15-18 ani, feciorii, bărbaţi însuraţi (Bv); feciori, tineri însuraţi, fete, neveste (Ab, Cj).

Ca simbolistică se foloseşte plugul cu boi (Bv); numai roţile de la plug, un plug de lemn făcut anume, plug tras de cal, plug cu 4 boi (Cv); plug din lemn în miniatură (Sj). În majoritatea cazurilor nu lipseşte bradul împodobit. Locul de desfăşurare este similar ca şi la “Stea”.

“*Cu semănatul*” – colind de Anul Nou. Actanţii ce conduceau Pluguşorul trăgeau o brazdă în care aruncau ulterior seminţe de grâu, porumb, orz, secară şi cânepă (BN, Bv, Cj); apar însă şi subzone în care la momentul aruncării seminţelor este prezentă şi grupa copiilor (Cv, Hg, Hd, Ms); chiar şi bătrâni (Ms).

“*Sorcova***”** se practică în ajunul Anului Nou (dimineaţa sau noaptea) în mai toate subzonele, în anumite localităţi desfăşurarea extinzându-se chiar până la Bobotează (Hg). Există însă şi zone în care colindătorii purtători de sorcovă se asociază cu cei ce cară plugul (Cj). La manifestare participă aproape toate categoriile de vârstă (mai puţin cei vârstnici): copii, pe care îi regăsim pretutindeni; numai băieţi (Cj), numai fete de vârstă şcolară (Bv, Sb); fete şi băieţi (BN, Ms). Ca element simbol, sorcova se reduce la o creangă de brad, ramură de pom împodobită cu hârtie colorată (Ms), variantă din flori artificiale (universal valabilă), iar în Ab se iese puţin din tipar, sorcova fiind înlocuită cu tradiţionalul clopoţel.

În gospodăria în care erau primiţi cu colindul, erau sorcoviţi toţi cei ai casei. Răsplata se regăsea în daruri ca: mere, colaci, nuci, bani, etc.

Jocurile cu măşti întâlnite pe acest teritoriu cunosc aproape aceleaşi tematică prezentă şi în cadrul celorlalte zone etnografice, cu mici variaţii zonale. "Ţurca", "Ursul", "Capra", "Boriţa", "Cerbul", "Ţapul" şi măşti umane "Mămuca", "Mojucii", "Burduhoazele", "Moscurii", "Mascaţii", "Mătăhăii", "Moşii", "Moşugoii" şi "Proştii". Alături de toate acestea întâlnim "*Căluşerii*" în zonele Ab, Hd, Sb.

- Sărbători tradiţionale

Cunoaşterea ursitei reprezintă practici divinatorii ale fetelor ce se desfăşurau la Anul Nou, la Bobotează, de Sf. Andrei, la Paşte, având ca elemente: animalele din gospodărie; apa, apa îngheţată; focul (Mm); ascultatul zgomotelor naturii (Mm); ascultatul pe furiş (Ar, Bh, Mm); numărarea parilor (Bh, Mm), pomii, plantele; prima stea, medierea viselor, cu influenţă benefică pentru dezlegatul de măritiş, descântatul pentru măritiş (practici divinatorii de grup ale fetelor (Vergelat); comune – fete şi băieţi (Vergelat, Blidele), numai pentru băieţi – Boboteaza).

La nivelul acestei subzone etnografice întâlnim şi *Focurile de peste an, Sânzienele, Moşii de peste* an, ca şi tradiţiile şi obiceiurile legate de roadele pământului: scoaterea plugului din gospodărie, plugul, paparuda, primele spice, cununa.

Sânzienele (24 iunie) se regăsesc în toate regiunile ca obicei, însă suportă schimbări de titulatură într-o serie de alte zone unde este denumit Drăgaică (Cv) sau cu diverse forme diminutive ale primei titulaturi. Se constituia o cunună mică de flori (coroniţă de sânziene) care se punea la poartă, casă, anexe, în afara gospodăriei, la holdă, la semănături, pe crucile ce se aflau în sat sau pe hotar. Datorită efectului terapeutic atribuit, se obişnuia ca cel ce avea o anumită suferinţă să se încingă cu flori din acea coroniţă în speranţa însănătoşirii; se împodobeau cu acestea anexele animalelor, pentru sănătatea acestora din urmă, pentru apărarea grădinii şi sporul roadelor şi ca semn al destinului (*ursita fetelor* – se făceau coroniţe doar de către fete şi se puneau doar în staulul oilor sau la grajd. Dacă vedeau a doua zi pe ele păr galben, spuneau că viitorul soţ va fi blond (Ab). Se punea cunună cu o cruce la mijloc peste noapte la poartă, timp în care fetele spuneau „*Floare de cicoare,/ Află-mi a mea ursitoare*"). Dacă se punea *livă* – un fel de fir de buruiană – viitorul soţ era gazdă avută (Cj).

Ca semnificaţie, Sânzienele sunt semn de noroc, dar şi semn de moarte.

Zona etnografică BANAT

- Sărbători şi obiceiuri cu dată fixă
  - Crăciunul – "*Colindatul", "Colindă*" (Cs, Tm) *"Cu colindă*", *"La colindă*", *„Cu Piţărăii", „Cu Dubele"*;
  - Ajunul Crăciunului – "*Steaua"*;

- Anul Nou – "*Pluguşorul", "Cu buhaiul", "Cu semănatul", "Sorcova";*
- Jocurile cu măşti – "*Capra", "Ţurca", "Cerbul", "Ursul";*
- Cunoaşterea ursitei – "*Ascultatul pe furiş*", "*Ascultatul pe furiş", "Animalele din gospodărie", "Focul", medierea viselor.*
- Sf. Gheorghe – "*Ramura verde", "Armindeni";*
- *Focurile de peste an* la Anul Nou, Mucenici, Bunavestire, Sf Gheorghe şi Crăciun
- *Sânzienele*;
- *Moşii de peste an;*

- Sărbători cu dată mobilă
  - Florii, Paşte, Înălţare, Rusalii – "*Ramura verde"*;
  - Lăsatul secului – "*Jocurile cu măşti", "Focurile de peste an*";

- Obiceiuri agrare cu data variabilă
  - Obiceiuri la "pornirea plugului" (*Scoaterea plugului din gospodărie, Aratul, Semănatul*, *Paparuda*)
  - Obiceiuri de recoltare: "*Primele spice", "Cununa*", "*Barba caprei*".

Datorită faptului că tradiţiile şi obiceiurile au un caracter uniţar la nivel naţional, şi aici se întâlnesc colindele "*Steaua", "Pluguşorul, "Cu semănatul*" (integrat Pluguşorului), "*Sorcova", "Capra", "Ţurca şi fluieraşul", "Cerbul", "Baba Curcubătă şi Moş Crăciun" şi "Mascaţii*".

În cadrul acestei zonei, colindatul cunoaşte o varietate terminologică remarcabilă, astfel: "*Colindă*" (Tm, CS); "*Cu colindu'/ Cu colinda*" , "La colindă", "*Colindia*" (CS) şi "*Cu Piţărăii*" (CS).

Se colindă în noaptea de Ajun (CS), în ziua de Ajun (dimineaţa şi seara). Participanţii constituie grupe de colindători cum ar fi: copii, fete şi băieţi; ficiori; copii şi ficiori; copii, ficiori şi bărbaţi însuraţi (aceştia mergeau unii la alţii); copii, ficiori, fete, bărbaţi însuraţi. Ca variantă de locaţie a colindatului, ficiorii mergeau la casele unde erau fete de măritat, iar fetele de colindau între ele, în grupuri, de la unele la altele.

Ca loc de desfăşurare, colinda se cânta la fereastră şi în casă; în casă (mai rar) şi în curte; sau numai la fereastră. Era colindat tot satul de la o margine la alta din casă în casă începând cu casele unde existau fete mari, casele rudelor, primind ca răsplată în urma colindului colaci şi fructe, băutură, bani, cârnaţi. Tot aici aveau loc şi practici rituale în preajma Crăciunului "*copii erau puşi cloţă*" – primii copii ce ajungeau cu colindul în ziua de Ajun erau aşezaţi pe pământ sau pe pat presărându-li-se pe cap seminţe de cucuruz şi grâu în timp ce aceştia rosteau "Pi, pi, coţ, coţ, bee" (în funcţie de vietăţile deţinute de gazdă). În cazul în care primii colindători erau băieţi, gospodăria era cu spor, cu noroc, în cazul în care acestea erau fete, anul următor era lipsit de spor şi de noroc. Tot în acest cadru mai amintim ritualul cu cenuşă şi vătrai pentru "*ca să stea cloţele pe ouă*", urmărindu-se, de fapt, fenomenul reproducerii.

Specific numai acestei zone este “*Baba Curcubătă şi Moş Crăciun*” – se rezumă la apariţia celor două personaje: unul feminin îmbrăcat în haine vechi, murdare, ponosite, dar tradiţionale (opreg, poale, cârpă) ce avea faţa mânjită cu funingine. Pentru completarea imaginii aceasta ducea într-o mână o căldare cu jăratec iar în cealaltă un cleşte. Cel de-al doilea personaj, Moş Crăciun, cu aceleaşi haine ponosite, şi faţa la fel de murdară, înveşmântat cu şubă albă cu flori negre şi opinci cu obiele.

“*Ţurca*” – desfăşurare: unul dintre colindători, intrând în gospodărie, întreabă găzdiţa dacă primeşte Ţurca. De era de acord, jocul se desfăşura în incinta casei, pe linie melodică asigurată de fluier, iar ca mişcări se regăseau tot felul de figuri spectaculoase fără o compoziţie repetabilă.

Prezenţa practicilor divinatorii o regăsim şi aici, acestea fiind atribuite categoriei fetelor (pentru cunoaşterea ursitei): ascultatul pe furiş; ascultatul pe gunoi; ascultatul zgomotelor naturii; aflarea ursitei cu sprijinul animalelor din gospodărie (dacă se sculau vitele când fata mişca lingura în blid se mărita anul acela); apa sfinţită; roua; apa îngheţată; focul; medierea viselor (ex. busuiocului).

“*Sânzienele*” – împodobirea gospodăriei. Florile de sânziene împletite coroniţă se aşează la poartă unde rămân până se usucă. Numărul poate varia în funcţie de membrii familiei ce locuiesc în acea casă sau putea fi considerată câte o coroniţă pentru fiecare stâlp al porţii. Înainte de a o pune la poartă, coroniţa este aşezată pe creştetul unui copil. Din punct de vedere al semnificaţiei, în mentalitatea tradiţională acestea aveau rol important pentru sănătatea oamenilor, a vitelor, ca semn de noroc, semn de îmbolnăvire, semn de moarte. Coroniţa care se usca mai repede şi fusese atribuită unui anumit membru al familiei, acela era cel ce se putea îmbolnăvi, etc., contrariul însemna sănătate şi noroc. Trebuie să amintim aici că exista în această zonă şi varianta Sânzienelor pentru cei morţi. Acestea se puneau la porţi, uşi şi cimitir.

Zona etnografică DOBROGEA

- Repertoriul ceremonial de iarnă
  - *Colind, Cântec de Stea, Pluguşor* (obicei, urări), *Sorcova* (obiceiuri, colinde, urări), *Ajunul, Moş Ajunul, Bună dimineaţa*, ş.a.;

- Sărbători şi obiceiuri cu dată mobilă
  - *Ramura verde* – “*Floriile”; “Paştele”; “Înălţarea”; “Rusaliile*”;
  - *Jocurile cu măşti* (la Lăsatul Secului);
  - *Focurile de peste an.*

- Obiceiuri cu data variabilă
  - Obiceiuri la pornirea plugului;
  - *Paparuda,*
  - Obiceiuri de recoltare;
  - Obiceiuri la formarea si desfacerea turmei;

D. CÂNTECUL (scurt istoric, caracteristici zonale)

> “ *Melodia nu prinde viaţă decât în clipa când e cântată şi nu vieţuieşte decât prin voia interpretului şi în chipul voit de el: creaţie şi interpretare se confundă*”. (Constantin Brăiloiu)

Cântecul oglindeşte prin imagini artistice tipice (poetice şi muzicale), născute şi trecute prin filtrul practicii colective, viaţa oamenilor cu durerile şi bucuriile lor, atitudinea faţă de nedreptăţile sociale, năzuinţa de veacuri pentru o viaţă mai bună, concepţia lor despre lume. Creaţia muzicală tradiţională românească se remarcă printr-o paletă tematică extrem de variată, o varietate ritmică remarcabilă, ornamentaţie de excepţie care ne ajută să diferenţiem acest tezaur, atât din punct de vedere al zonelor etnografice dar şi în cadrul acestora pe genuri muzicale.

Clasificarea creaţiei muzicale tradiţionale:

- Genuri ocazionale:
  - repertoriul păstoresc – semnalele instrumentale, doine, colinde, balade, obiceiuri şi jocuri specifice;
  - repertoriu de nuntă – cântecul miresei, al mirelui, al soacrei, etc.
  - repertoriu funebru – bocet, vers, rituri speciale specifice
- Genuri neocazionale:
  - cântece şi jocuri de copii;
  - cântecul de leagăn;
  - cântecul liric propriu-zis;
  - doina (propriu-zisă - de dragoste);
  - romanţa ţărănească;
  - balada (*cântec bătrânesc*) – fantastică, eroică, haiducească, păstorească, familială, nuvelistică, jurnal oral.

În perspectiva unui studiu aprofundat, analiza se realizează pe două planuri: sistemul de versificaţie cu varietatea tematică, tiparele metrice şi formulele lor, legătura structurală dintre vers şi melodie, fenomenele şi elementele lexicale apărute în timpul cântării, iar cel de-al doilea – structura melodică, ce cuprinde: scări şi moduri, profil melodic, sistem ritmic, sistem de cadenţare, formă arhitectonică şi ornamentaţie.

În cadrul culturii tradiţionale abordăm creaţia muzicală numai din punct de vedere al clasificării la nivel de zone etnografice, aducând în prim-plan asemănările şi deosebirile existente, reliefând pentru fiecare zonă în parte caracteristice specifice cristalizate de-a lungul vremii, având ca suport evoluţia istorică.

Se impune să facem câteva precizări în ceea ce priveşte genurile amintite.

Balada (cântecul bătrânesc) este unul din genurile cele mai studiate, dar şi cele mai controversate, în urma cercetărilor făcute asupra aspectelor literare, latura muzicală fiind trecută în plan secund. Acest gen se cântă numai în faţa unui auditoriu şi numai la cerere. Ca mod de abordare, regăsim balade cântate numai de către femei, numai de lăutari, dar cele mai frecvente sunt, însă, cele interprtate de bărbaţi. Din punct de vedere tematic are strânse legături cu alte genuri ale folclorului tradiţional şi anume basmul şi colinda, iar în ceea ce priveşte tipologia regăsim balada: fantastică, vitejească, păstorească, familială, jurnal oral. Emilia Comişel, în urma uşor studii ample asupra acestui gen, a reuşit să-l definească astfel: „*cântec epic, narativ, de mari dimensiuni, care exprimă atitudinea poporului în diferite perioade faţă de natură şi societate, lupta sa în faţa naturii şi a asupririlor*".

Doina, cântată în mod individual şi „*pentru sine*", fără public, presupune o anumită stare sufletească, o anumită trăire, o profundă interiorizare şi, de ce nu, un anumit substrat filozofic. Nu există date certe în ceea ce priveşte originea acesteia, existând mai multe opinii, pe de o parte cea cum că ar exista o anumită rădăcină dacică susţinută de Dimitrie Cantemir şi B.P. Haşdeu, iar pe de altă parte Constantin Brăiloiu care argumentează că „*doina nu este un împrumut*". Este definită de specialişti ca un stil melodic prin excelenţă liric, o melopee de formă deschisă, bazată pe improvizaţie prin folosirea unor elemente melodice tipice, mai mult sau mai puţin variabile. Ca o caracteristică emblematică ne apare recitativul de factură lirică (melodic şi recto-tono), dar şi formulele de largă cantabilitate. Din punct de vedere terminologic, prezintă următoarea variaţie: *hore, hore lungă, hore cu noduri, horea frunzei, horea de jale, horea pribeagului* (Transilvania N); *cântec lung, îndelungăt, prelungăt, prelung, de jale, de codru* (Oltenia); *de cuc de frunză, de codru, de jale, haiducească, de dragoste (*Muntenia); *a frunzii, de jale* (Moldova); *cântecul vocal propriu-zis considerat doină* (Banat) deoarece aici există numai doină instrumentală. Vizând latura interpretativă regăsim: doină vocală, instrumentală şi vocal-instrumentală (cântate simultan monodic, heterofonic de voce şi de instrument tradiţional; ex: voce-fluier; acompaniate de taraf – tipurile mai evoluate şi cele de dragoste). Cercetătorii genului susţin că ar exista o anumită legătură între cântecul de leagăn şi doină.

Cântecul propriu-zis – gen liric neocazional, care aparţine tuturor vârstelor şi categoriilor sociale, putând fi interpretat de oricine în cele mai diverse ocazii: în mijlocul naturii, la nuntă, la petrecere, etc. Are răspândire pe întreg teritoriul românesc însă îl întâlnim cu pronunţate diferenţieri zonale în ciuda caracterului uniţar pe care îl prezintă la nivel naţional. Originea acestuia se presupune a fi undeva în timpuri anterioare feudalismului. De-a lungul timpului în evoluţia sa s-au cristalizat patru stiluri istorice (vechi, premodern, modern şi nou), dar în egală măsură s-au definit şi diferenţiat şi stilurile zonale (dialectele) în interiorul cărora regăsim graiurile caracteristice.

Stilul se evidenţiază prin repertoriu cu configuraţii melodice specifice, melodii, alăturate doar prin particularităţi superficiale puse în lumină prin interpretare (emisie vocală, mod de ornamentare), ca şi prin melodii preluate din alte stiluri care însă, pentru integrare, sunt supuse fenomenului de metamorfozare.

Stilurile cântării au prins contur ca piese principale coordonate: timpul, spaţiul, comunitatea şi personalitatea umană. Vorbim de existenţa a două categorii de stiluri, şi anume: stilurile istorice şi stilurile teritoriale.

Stilurile istorice:

- stilul vechi – cântece cu ambitus redus, ornamentaţie densă, complexă, structură ritmică parlando-rubato sau giusto-silabo, tempo larg şi liber, folosindu-se unele scări prepenatonice şi pentatonice, tetracordii, pentacordii de stare majoră şi minoră cântate cu voci de piept, aspre, puternice, uneori colorate cu atacuri de glotă şi formă arhitectonică alcătuită din unul-două sau chiar trei rânduri melodice, rareori remarcând existenţa unei forme extinse;
- *stilul premodern* – îmbină în proporţii aleatorii particularităţile stilului vechi şi modern;
- *stilul modern* – ambitus larg, ornamentaţie redusă şi simplă, ritm divizionar sau bazat pe pulsaţie constantă a unui timp unic, execuţie mişcată, folosirea modurilor diatonice şi cromatice, interpretare definită prin timbruri vocale diferenţiate regional şi formă arhitectonică extinsă, mai complexă şi totuşi destul de stabilă;
- *stilul nou* – din punct de vedere al structurii şi formei se aseamănă în mare parte cu stilul modern, cu deosebire că aici întâlnim cântece propriu-zise preluate din muzica de dans (aceasta evoluând tot mai mult).

Stilurile zonale sunt definite de dialectele muzicale regionale şi în egală măsură de dialectele literare. Dialectele muzicale conţin următoarele elemente:

- numărul rândurilor melodice;
- sunetul pe care se face cadenţa principală (cezura) şi locul ei în cuprinsul cântecului;
- sunetele pe care se fac cadenţele secundare (interioare);
- raportul cadenţelor faţă de finală;
- scara muzicală;
- felul melodiei (silabică sau melismatică);
- caracterul ornamentaţiei;
- formulele melodice specifice;
- ritmul;
- mişcarea;
- emisia vocală.

Zona etnografică MUNTENIA

- între dialectul *Munteniei de nord* şi cel al Transilvaniei de sud regăsim foarte multe asemănări.
- se evidenţiază prezenţa modului dorian dar şi pre-pentatonisme şi pentatonisme (pentru Muntenia subcarpatică);

- modurile heptacordice sunt mai prezente aici, uneori evidenţiind un diatonism aproape pur, atât în dorian, dar ai ales în eolian, frigian sau mixolidian;
- instabilitatea anumitor trepte ce determină unele inflexiuni mixolidice;
- alternanţa major – minor este întâlnită şi aici, dar nu cu aceeaşi frecvenţă ca în alte zone;
- apar şi alte relaţii între structurile melodice de cvartă şi cvintă;
- treptele importante sunt I-a şi a V-a; treapta a III-a şi a IV-a apărând uneori (în sens ascendent);
- cadenţă finală eolică, frigică, uneori prin salt sau prin subton;
- în *Muntenia de sud* întâlnim o linie melodică cu profil descendent;
- o mai mare varietate a structurilor sonore şi ritmice;
- ritm parlando-rubato, giusto-silabic;
- o bogăţie apreciabilă a structurilor heptacordice atât diatonice (doric, frigic, mixolidic în stare pură) cât şi cromatice;
- formulele cadenţiale realizate prin secundă mare sau mică descendentă sau prin subton şi prin terţă mare descendentă urmată de repetarea sunetului final;
- ornamentaţie mai redusă.

Zona etnografică OLTENIA:

- existenţa cântecelor ce aparţin graiului muzical sud ardelenesc;
- existenta alături de stilul arhaic în cadrul genului – doina – a melodiilor cu formă mai amplă (*doină-cântec*, *cântec-doină, doină-baladă*);
- ritmul giusto silabic, iamb şi troheu, dar şi parlando-rubato
- melodii cu caracter viu
- sisteme pentatonice arhaice
- folosirea frecventă a cromatismelor

Doina prezintă aici o mai mare unitate stilistică. Este o melopee pe care executantul o construieşte liber, pe care o improvizează atât din punct de vedere al structurilor muzicale, dar şi din punct de vedere poetic, după posibilităţile intelectuale şi tehnice. Există sub formă vocală şi instrumentală, având teme de dragoste, de înstrăinare, filozofice, haiduceşti. Conţinutul literar nu diferă de al celorlalte specii lirice.

În Oltenia, alături de stilul arhaic întâlnim şi melodii cu o formă mai amplă: doina-cântec, cântec-doină, doină-baladă.

Se remarcă o tendinţă de simplificare a formei arhitectonice şi de strofizare.

Doinele se cântă în intimitate şi reprezintă cele mai tipice realizări sub raportul valorii artistice şi tradiţionale.

Zona etnografică MOLDOVA:

- creaţia muzicală a acestei zonă are la bază moduri diatonice (dorian, eolian).
- există elemente comune intre folclorul năsăudean şi cel bucovinean;
- cadenţa finală frigică tipică(cu unele inflexiuni), deosebită de alte zone prin relaţia pe vertical;
- în partea de sud întâlnim moduri cromatice cu influenţe orientale;
- uneori alterarea coborâtoare a treptei a cincia în formulele cadenţei finale duce la constituirea cadenţei locrice;
- sistem ritmic parlando-rubato;
- regăsim aici dialectul bucovinean, cât şi vrâncean.
- în Bucovina – există elemente comune cu cântecul năsăudean (au formă amplă şi totodată labilă, se pot omite rânduri melodice sau se pot adăuga 5 sau 7);
- profil melodic neschimbat, ritm liber şi ornamentică bogată, excesivă uneori – rotiri în jurul unui sunet pivot – influenţă a muzicii instrumentale;
- cadenţă interioară pe treptele IV, V şi I, iar cele pe subton şi treapta a III-a realizându-se prin instabilitatea treptei a V-a;
- regăsim şi aici alternanţa major-minor;
- creaţia se remarcă prin existenţa unui lirism aparte.

Cântec în stil nou – Constantin Brăiloiu defineşte cântecul în stil nou - "*cântec modern*", regăsindu-l îndeosebi în Moldova, după care a pătruns (s-a răspândit) şi în alte ţinuturi ale ţării. Se caracterizează prin:

- dinamism
- mişcare regulată (giusto) substituită mişcării libere (rubata) a celor mai multe cântece de stil vechi
- părăsirea ritmului liber (parlando) în detrimentul unui ritm regulat
- ambitus lărgit depăşind uneori octava
- ornamente simplificate
- renunţarea la structuri modale în favoarea majorului şi minorului tonal
- se mai întâlnesc modurile de sol şi la, ceea ce demonstrează influenţa muzicii lăutăreşti şi culte
- cadenţe interioare pe alte trepte decât cele din stilul vechi (de obicei în partea superioara a scării)
- forma arhitectonică dezvoltată
- refren frecvent
- texte lirice – cu preponderenţă cele de dragoste

Zona etnografică TRANSILVANIA

- *Dialectul Maramureşean* (*dialectul nord-ardelenesc*):

- prezenţa modurilor mixolidic şi eolic, cromaticul 1, acustic 1;
- pentatonii anhemitonice şi mixte;
- scări diatonice - de sol, la, re; cromatice re cu tr. IV-a ridicată;

- structuri modale hexacordice majore şi minore;
- 4 rânduri melodice – cezura după cel de-al doilea rând, de obicei pe fundamentală
- ritm – regulat - legănat - alternanta de iamb cu troheu în toate variantele posibile; giusto-silabic cu durată lungă, uneori punctată – influenţă e a ritmului de dans;
- intonare uneori netemperată;
- forma arhitectonică: AA_cBB, $AABB_c$, AA_cBB_c
- ultimul rând poate fi înlocuit cu refren
- mişcare variată
- uneori elemente pentatonice
- cadenţa finală pe treapta I prin secundă sau terţă descendentă, ori prin alunecare de pe fundamentală pe cvarta ei inferioară (*plagala*) - întâlnită destul de frecvent;
- cadenţa interioară pe treptele I, III, VII şi V.

- *Dialectul Transilvaniei de sud* (*dialectul sud-ardelenesc*):
- cele mai originale cântece (zona Hunedoara, Alba şi Ţinuturile învecinate);
- au trei rânduri melodice, cu cadenţa principală (cezura) după al doilea rând, pe subton;
- sistem ritmic parlando-rubato;
- melodie cu contur crenelat;
- ornamentaţie redusă, alteori abundentă;
- sistemul sonor preponderent – pentatonicul IV în stare pură, dar şi cu pieni (mai pot fi mobile Sol, La, Si);
- sistem sonor hexacordic sau heptacordic (eolic, doric, frigic şi mixolidic) ce apar destul de rar şi atunci cu inflexiuni; se simte însă şi prezenţa pentatonismelor;
- în melodiile cu substrat pentatonic anhemitonic regăsim alternanţa major-minor şi cadenţa eolică; această alternanţă dă o frecvenţă mai mare a formulelor arpegiate;
- cadenţele interioare realizate acolo unde se impune subtonul, uneori reprezentând şi sunetul pe care regăsim cezura principală;
- uneori apare cadenţa finală pe sunet prelungit, la care se ajunge de obicei prin coborârea pienului (cadenţă finală frigică);
- întâlnim cu preponderenţă cântece cu tematică păstorească (Sibiu – forma arhitectonică AAA_c; AA_vA_c; AAB; ABB; ABA).

Bela Bartok – defineşte graiul muzical sud ardelenesc: spre răsărit, până în părţile Covasnei, iar spre sud, până spre Cluj, a luat unele înfăţişări locale.

- *Dialectul Bihorean*:
- intonaţie netemperată a scărilor pentatonice sau cu puternic strat pentatonic
- tot aici întâlnim şi melodii pe un mod de fa în care 4+ (*fa-si*) este caracteristică; cadenţă finală frigică (cadenţă bihoreană)

- ritmul parlando – rubato
- diferenţa dintre cântecele bihorene şi cele hunedorene este cadenţa finală (B^{pos}-3m descendentă); în Hunedoara mers treptat descendent cu alterarea coborâtoare a tr. a II-a (*cadenţa frigică*) specifică şi zonelor învecinate.
- se remarcă un interesant adaos melodic prin folosirea interjecţiilor după cezură (*Hai Hai!, Hei Hei!*) cu caracter melodic ornamental care uneori se dezvoltă într-un adevărat rând melodic, argumentând forma cântecelor la patru rânduri
- ambitus redus
- melodie de factură arhaică şi melismatică
- melodii vocale cu caracter de dans
- structuri modale de lidic şi acustic 1 (ce impun prezenţa cadenţei finale de tip bihorean).

- *Dialectul Câmpiei Transilvaniei* (Cj, Ad, Sj, Ms, Podişul Târnavelor):

- substrat pentatonic
- forma de 4 rânduri – cezura după al doilea rând – în mod obişnuit pe tr. III-a (*rar pe tr. a-IV-a*)
- melodii cu influenţă maghiară – versuri endecasilabice (se adaugă versului încă trei silabe – exemplu: *lei, lei, lei* etc.)
- cântec propriu-zis – giusto cu interpretare parlando;
- ritm giusto-silabic numai în cântecul de joc;

- *Dialectul Năsăudean*:

- au formă amplă şi totodată labilă
- scări pentatonice sau moduri naturale (doricul folosit frecvent)
- forme dezvoltate ale strofei melodice
- emisie vocală cristalină
- se pot omite rânduri melodice sau se pot adăuga (*5 sau 7*)
- profil melodic neschimbat
- ritm liber şi ornamentică bogată, excesiva uneori, în jurul unui sunet pivot (influenţă a muzicii instrumentale)
- exista varianta de cântec-baladă (de la cântec melodia, iar de la balada textul epic)

Zona etnografică BANAT

Se păstrează aceeaşi clasificare în genuri ocazionale şi neocazionale ca şi-n celelalte zone cu următoarele amendamente:

- întâlnim aici un grai (dialect) destul de viabil
- sistem ritmic parlando-rubato şi giusto-silabic;
- cezura principală de multe ori după cel de-al doilea rând melodic;
- în cântecele cu două refrene, cezurile le regăsim după fiecare cuplu vers-refren;
- cântecul prezintă unele extensii ale ambitusului

- cântecele au aici patru rânduri melodice cu cadenţa principală după cel de-al doilea rând (pe subton)
- forma arhitectonică - relativ mai amplă AABC; ABBC etc.
- scări pentatonice sau cu puternic substrat pentatonic anhemitonic atât diatonice cat şi cromatice (acestea folosesc vechea scară cromatică - cea de Re cu treapta a IV-a ridicată);
- intonarea secundei mărite în registrul grav atât pe parcursul melodiei, dar mai ales la cadenţa finală ce determină anumite inflexiuni frigice;
- încheierea frecventă a strofei melodice pe sunetul al doilea de la baza modului (falsă fundamentală):
- îşi face simţită prezenţa refrenul, lucru pentru care Bela Bartok a şi denumit acest grai dialectul refrenului (apare aici şi refrenul compus); ca proporţie a prezenţei putem rezuma astfel: in N mai mare, în centru – 1/1, iar în S mai redus.
- în partea de S-E regăsim o categorie de cântece cu caracteristici maiestuos clădite pe o scară majoră.

Zona etnografică DOBROGEA

Repertoriul muzical din această zonă s-a cristalizat pe următoarele caracteristici specifice:

- sistem ritmic eterogen
- prezenţa structurilor heptacordice, atât diatonice (doric, mixolidic, frigic), cât şi cromatice
- existenţa formulelor cadenţiale prin subton (semiton)
- existenţa cu preponderenţă a cântecelor cu profil melodic descendent
- melodia este silabică, arareori ornamentată
- tiparul versurilor hexa- şi octosilabic (caracteristică a întregii creaţii muzicale tradiţionale)
- forma arhitectonică relativ simplă – AA_V, AA_VB, ABB, ArefB, ABref
- prezenţa ritmului aksak se impune prin a caracteriza într-o oarecare măsură dialectul muzical al acestei zone.

E. INSTRUMENTE SPECIFICE ZONELOR ETNOGRAFICE (scurt istoric, caracteristici zonale)

Prima şi singura culegere cu informaţii mai temeinice în domeniul organologiei a fost cea a lui Teodor Burada apărută în 1877 la Iaşi.

Zona etnografică MUNTENIA:

- fluier obişnuit cu dop şi 6 găuri pentru degete;
- fluierul gemănat sau îngemănat;
- cobza - instrument lăutăresc cordofon de acompaniament;
- ţambal de gât – instrument specific
- nai;
- vioară;
- drâmbă.

Fluierul gemănat sau îngemănat – lângă tubul melodic cu găuri pentru cele şase degete este alipit altul de ison, la fel de lung sau mai scurt, care ţine o pedală (acelaşi sunet ţinut prelung) pe care se aşterne melodia de pe ţeava melodică.

Cobza – instrument cordofon – în formă de jumătate de pară. Este un instrument lăutăresc de acompaniament. Are o cutie de rezonanţă destul de adâncă, formată din 5-7 doage din lemn de nuc sau paltin (numită „burduf" sau „bârdan"), o faţă dintr-o scândurică de molift şi un gât scurt şi lat din lemn tare, cu „cuierul" răsfrânt în unghi drept şi obtuz; are între 8 şi 12 strune (*burdoaie*) de diferite grosimi; coardele sunt acordate cu o octavă mai jos decât cele subţiri; acordaj obişnuit în 5 şi 4 - re-la-re-sol.

Ţambalul de gât este instrument specific lăutăresc. Are cutia de rezonanţă de formă trapezoidală pe care sunt întinse un număr de 20-25 de caruri de coarde (cele mici) şi 35 (cele mari). Este folosit în toată ţara. Coardele sunt lovite cu două baghete de lemn (ciocănelele) cu capetele învelite într-un manşon de bumbac sau postav. Stilul de interpretare – *„ţiituri*" ritmico-melodice în care primordial este ritmul. Astăzi este înlocuit tot mai mult cu acordeonul.

Drâmbă. În terminologie variabilă, "*drâmbul*", "drângul", "*drândul*" instrument folosit cu precădere de către copii. Este confecţionată dintr-un arc de metal prevăzut în partea terminală cu două bare drepte paralele şi care se îndoaie către vârf în forma unui unghi drept (formă de pară cu codiţa îndoită).

Prin centrul arcului trece o lamă flexibilă de oţel subţire ce traversează liber prin capătul în care se situează cele două bare depăşindu-le în lungime cu 2-3 cm. Această lamă se bombează şi se acţionează cu degetul arătător al mâinii

drepte. Instrumentul se ţine bine fixat între dinţi, cavitatea bucală îndeplinind rolul de cutie de rezonanţă. Înălţimea sunetelor este redată prin mişcarea buzelor şi a limbii (mărindu-se sau micşorându-se capacitatea cavităţii bucale).

Zona etnografică OLTENIA:

- fifa – şuieraş de cucută – fluier unitonal la care cânta cu predilecţie femeile (în Mehedinţi şi Gorj);
- cimpoiul;
- tilinca;
- cavalul (predominant în zona Teleormanului);
- fluierul obişnuit;
- fluierul traversier;
- naiul;
- cobza;
- ţambalul;
- daireaua;
- vioara.

Fifa – şuieraş de cucută – o ţeavă închisă la capătul inferior, lungă de-o şchioapă, din tulpină de cucută sau de leuştean (nodul tulpinii asigură închiderea ţevii). Partea de sus are o gură (două tăieturi semicirculare în unghi una în faţa celeilalte, una mai adâncă, opusă celei pe care se sprijină buza) şi una mai puţin adâncă pe care o foloseşte executantul. Se utilizează având la bază coloana de aer, rezultând un fluier unitonal la care cântă cu predilecţie femeile (Mehedinţi, Gorj).

Cimpoiul, cu care cântau ciobanii şi ţăranii, în vechime era nelipsit de la nuntă. Este compus dîntr-un rezervor de aer (burduf) din piele de capră. Coloana de aer este suflată şi dirijară printr-o ţeavă. Un ventil de la capătul acesteia împiedică aerul introdus în burduf să iasă pe aceeaşi cale. Comprimând burduful, ţinut sub braţul drept, aerul iese pe două ţevi prevăzute în interior cu ancii de trestie (uneori de soc) – una lungă „*bâzoi*", cu care se ţine isonul, lată şi scurtă „carabă" cu mai multe găuri pentru degete şi pe care se cântă melodia. Poate cânta două sau trei sunete deodată.

Vioara, deşi nu-şi are originile în cadrul culturii muzicale tradiţionale româneşti, fiind un instrument de împrumut, cunoaşte o largă răspândire pe acest teritoriu. Instrument lăutăresc, poate cel mai folosit în majoritatea zonelor ţării şi doar în puţine regiuni decăzut, cedând în faţa instrumentelor de suflat, o întâlnim sub diverse denumiri în funcţie de zona etnografică: "*scripcă*" în Moldova, "*ceteră*" şi "*tieceră*" în Transilvania, "*lăută*" în sudul Transilvaniei, "*lautăˮ* în Banat, "*higheghe*", "*higheadă*" şi "*highează*" în Bihor şi Sălaj şi "*diblă*" sau "*diplă*" în Oltenia, de aici: *ceteraşi, lăutari, lăutaşi, diblaşi, higheduşi, highedişi, scripcari*, etc.

Este instrument cu veleităţi solistice strălucite datorită posibilităţilor ei specifice de execuţie, putând fi acompaniată şi de o serie de alte instrumente sau poate exista singură pentru sustinerea liniei melodice (Ardeal). Acest instrument foloseşte, pe lângă acordajul obişnuit, scordaturile "*corzi stricate*" (peste 30) ce-i conferă acestuia o sonoritate aparte.

Vioara are în mod obişnuit 4 coarde – corzi, strune sau fire – numite prin Muntenia de cei în vârstă în speţă: sârmă, burdui sau rag, mjloc şi subţire sau în terminologia germană: ghe, de, a şi e. coardele sunt puse în vibraţie prin frecarea lor cu un arc, harc sau arcuş cu păr de cal pe care, înainte şi în timpul cântatului, instrumentiştii îl ung cu sacâz. Acordajul se face cu un semiton sau chiar cu un ton mai jos faţă de diapazonul normal (la_1=880 de vibraţii). Acest tip de acordaj diferă în funcţie de melodiile pe care le interpretează (în Maramureş, Ţara Oltului şi nordul Ardealului este acordată mai jos pentru jocuri, decât pentru cântece şi doine). Apare un fenomen de adăugare a unei corzi între sol şi re – coarda mi (subţire, de metal) şi care este acordată sol_1 cu rol de a întări rezonanţa coardei sol (acest lucru duce la apariţia şi a unui cui în plus – Tg, Fg). În Ţara Vrancei şi regiunea Galaţi este îmbogăţită cu 5-6 sau 7 coarde de rezonanţă, numite regional teluri. În afară de faptul că întâlnim acel fenomen de acordare cu un semiton mai jos, în acelaşi context întâlnim şi o modificare a acestuia – scordaturile "*corzi stricate*" cu scopul obtinerii unor efecte sonore speciale, a realizării unor efecte imitative pentru redarea unor melodii pe coarde duble pentru îmbogăţirea surselor sonore, pentru uşurarea executării unor întorsături melodice şi nu în ultimul rând pentru redarea unor cântece în anumite scări ori tonalităţi.

Zona etnografică MOLDOVA:

- fluier moldovenesc mic şi mare;
- caval (în special în zona Vrancei);
- trişcă;
- nai (dispărut în perioada interbelică);
- cimpoi;
- cobză;
- ţambal;
- scripcă (vioară);
- trompetă (de la jumătatea veacului trecut), (descriere)
- ocarina sau "*ciof*".

Fluierul moldovenesc (mic şi mare) este tipic pentru jumătatea de nord a Moldovei şi Bucovinei având diferite denumiri în funcţie de dimensiune şi subzonă: *fluier, fluieraşi, caval, trişcă*.

Cavalul – tot un fel de fluier cu dop, dar de dimensiuni mult mai mari, de circa 63,5 centimetri lungime, având cinci găuri pentru degete, vârful "pâlnia" de formă conică larg deschisă la partea finală, în lungime de aproximativ 8 centimetri, remarcându-se printr-un sunet înfundat şi posibilităţi tehnice destul de limitate. Acordarea acestora este foarte dificilă datorită construcţiei. De aceea o

regăsim în formă asimetrică, fiind executată în mod empiric de către constructori. Ca o precizare, după momentul construirii, este fiert în grăsime de pasăre după metoda cavaliştilor vrânceni pentru a-l feri de umezeală ce ar influenţa evident sonoritatea, modificându-i atât timbrul, cât şi acordajul. Îl putem regăsi cu preponderenţă la nivelul acestei zone cât şi în partea de sud a ţării.

Ocarina – instrument de suflat de formă ovală din lut ars sau lemn (uneori). Prezintă de la 6 la 8 găuri pentru degete şi nu are un acordaj bine calculat. Ca tipuri de ocarină există: ocarină pe mi bemol şi sol (reprezintă sunetul redat cu toate găurile închise). Pentru utilizare se aşează transversal faţă de corpul interpretului, degetele mâinii drepte aşezându-le pe găurile din partea inferioară, iar degetele mâinii stângi pe găurile din partea superioară. Ocarina are sunet moale, plăcut şi totuşi penetrant. Digitaţia este asemănătoare cu cea de la fluier, atât pentru sunetele naturale cât şi pentru cele cromatice.

Trompeta – născută se pare din vechiul fluier, timpul a perfectat-o, i-a dat diferite forme, i-a îmbogăţit sonoritatea, posibilităţile tehnice, dar şi resursele expresive. Primele atestări le regăsim în cadrul serbărilor din Babilon sub denumirea de "*haşostă*" (lungă, dreaptă, confecţionată din argint cu posibilitate de emitere doar a seriei de armonice a sunetului fundamental). Se cunosc două tipuri de instrumente şi anume: trompetă cu ventile (înlocuite ulterior de pistoane) şi trompeta cu pistoane, ce este un instrument cromatic. În forma actuală se prezintă ca un tub cilindric conic din alamă, recurbat în formă elipsoidală şi terminându-se cu un pavilion. Aici, la această extremitate există fixat muştiucul. În partea de mijloc a tubului sunt montate alte trei tuburi, acţionate fiecare dintre ele cu câte un ventil. Ca punct de sprijin pentru sustinerea instrumentului, deasupra, după cel de-al treilea piston există un suport (cârlig) pentru degetul mic al mâinii drepte. Se remarcă pe linie verticală un alt tip de piston ce ajută la corectarea intonaţiei.

La începuturi, trompeta era acordată într-un singur ton fiind folosite mai multe instrumente, în funcţie de tonalitate (acestea se numeau trompete naturale). Mai târziu, acordarea instrumentului se realizează cu ajutorul unei culise prevăzută cu o clapă ce ajută la evacuarea apei rezultată din condensarea vaporilor şi care se află plasată la prima curbă a tubului. Timpul a demonstrat că trompeta cu pistoane este mult mai folosită datorită calităţii timbrului, care la aceasta este mul mai strălucitor, această calitate fiind determinată de materialul din care este confecţionată, cât şi de dimensiunea redusă a pavilionului. În prezent există instrumente acordate în si b sau do, iar evoluţia tehnicii a dus la crearea unui dispozitiv ce intră în componenţa acesteia şi permite acordarea instrumentului în la.

În creaţia muzicală tradiţională întâlnim şi tipul de trompetă cu surdină care, introdusă în pavilion, transformă sunetul într-un sunet pregnant (dur – dacă este confecţionată din metal) sau estompat (dacă materia primă din care este confecţionată este din carton sau material fibros). Transformări intervin în calitatea sunetului şi în funcţie de mărimea acesteia: cu cât cavitatea este mai mare, cu atât sunetul este mai estompat.

Zona etnografică TRANSILVANIA

- *fluierul* – au existat adevărate centre de constructori în aceasta zonă etnografică (*comuna Hodac – 1950*), în care lucrau deopotrivă bărbaţi, flăcăi şi chiar femei, producând aproximativ 100.000 de fluiere anual, pe care le vindeau ulterior prin bâlciuri şi târguri.
- *tulnicul* Munţilor Apuseni – buciumul (terminologie zonală pentru N Munteniei şi Ţara Vrancei); buşin sau trâmbiţă (Ţinutul Bistriţei şi Rodnei); trâmbiţă sau trâmghiţă (Oaş şi Maramureş);
- *tilinca cu dop* (*Maramureş*)
- *cimpoiul* (în partea apuseană a Transilvaniei)
- *ţambalul* – instrument de împrumut apărut în creaţia muzicală tradiţională românească în 1546, folosit numai la acompaniament
- *vioara* – cunoscută sub mai multe denumiri: cetera, citera (*nordul şi răsăritul Transilvaniei*), lauta (*sudul Transilvaniei*), higheghe (*Crişana şi Sălaj*).
- *vioara de acompaniament* – ce cunoaşte un tip de construcţie aparte, având numai 2-3 coarde întinse, pe un căluş retezat şi pe care se pot obţine acorduri de 3 sunete
- *gorduna* (violoncelul) – utilizat la acompaniament, folosind o tehnică caracteristica acestei zone, şi anume: ciupirea coardelor cu un beţişor, lovirea cu o baghetă sau bătute cu arcuşul.
- *vioara cu sunet metalic* – vioara cu goarnă (exista vioară şi cu două goarne, cea de-a doua apărând în locul cutiei de rezonanţă, şi care are căluşul sprijinit pe o membrană de mică;
- *zongora* (*Maramureş*);
- *clarinetul*.

Tulnicul – tub lung deschis a ambele capete, alcătuit din două doage din material lemnos de brad, paltin, frasin, tei sau alun, scobite, lipite şi înfăşurate cu coajă de cireş, mesteacăn şi tei. Se întâmplă să fie legat uneori cu inele de lemn ori metalice. Nu trebuie să omitem că mai nou există şi variantă de tulnic metalic. Pentru acest instrument în latura interpretativă apar femeile (exemplul formaţia din Avram Iancu, Bulzeşti, Câmpeni şi Ţara Moţilor). Din punct de vedere estetic ne apare ca un tub drept, altele puţin încovoiate în partea inferioară sau cu tub încolăcit ca o goarnă miliţară. Poate emite o linie sonoră ascendentă sau descendentă bazată doar pe un lanţ de armonice şi, ca o specificaţie în plus, menţionăm că sunt întâlnite chiar şi în ceremoniale funebre (Oaş, Maramureş, Bucovina, Vrancea).

Vioara cu sunet metalic – apărută în Aursto-Ungaria după tehnica gramofonului (rezonatorul pâlnie). Odată pătruns în ţara noastră un exemplar din acest tip, a ajuns ulterior să fie reprodus întocmai de către ţărani.

Alcătuire – nu este altceva decât un cordar subţire de vioară prevăzut cu un butuc mic semicircular pe care se fixează pâlnia (în locul cutiei de rezonanţă). Pentru a se putea sprijini instrumentul de corpul instrumentistului, capătul

cordarului este fixat într-o piesă uşor încovoiată. La fel ca şi la vioara clasică, existenţa căluşului racordat la diafragma metalică determină producerea vibraţiilor ce în acest caz sunt amplificate de goarnă. Acest tip de vioară foloseşte numai corzile Mi, La, Re şi este prin excelenţă un instrument melodic.

Clarinetul – instrument de suflat, având ca strămoş instrumentul pastoral francez din epoca Renaşterii numit "*cholumeau*", de la laţinescul "*calamus*" - trestie, material din care era confecţionată ancia. Fiind un instrument aerofon, se prezintă ca un tub sonor cilindric din lemn de abanos lung de 78 cm şi diametrul interior de 15 mm, demontabil în 5 părţi, muştiuc, butoiaş, corpul superior al mâinii stângi, copul inferior al mâinii drepte şi pavilionul sub formă de pâlnie ce serveşte la întărirea sunetelor, în special al celor grave. Din punct de vedere tehnic, clarinetul se descrie ca un instrument deosebit de agil cu bogate resurse expresive. În ceea ce priveşte clasificarea acestuia, întâlnim 3 planuri: în funcţie de tipul de construcţie – francez sau german; în funcţie de acordaj – în do (netranspozitoare), în si b (transpozitoare la o secundă mare descendentă), în la (transpozitoare la o terţă mică descendentă); în funcţie de culoarea timbrului (sunetului) – mic, alto, bas, contrabas sau pedală.

Zona etnografică BANAT

- *fluierul* obişnuit cu dop
- *naiul* – "*clasic românesc*", alcătuit dîntr-un şir de douăzeci de ţevi de bambus de diferite lungimi şi grosimi, înfundate în partea de jos cu dopuri de plută şi ceară de albine; în funcţie de cantitatea acesteia din urma se obţine şi acordarea lor
- *cimpoiul* (*şimpoi*)
- *torogoata* (taragotul) – cu corp conic ca al saxofonului, cu gură şi ancie de clarinet, şi cu aplicatură similară cu cea a oboiului
- *ţambalul* – precumpăneşte acompaniamentul armonic realizat prin acorduri (*intervale armonice şi acorduri arpegiate*). Răspândirea lor a dus la înlăturarea cobzelor
- *vioara* (lăuta)
- *vioara cu tolcer* (*lăuta cu tolcer – în sudul Banatului)* – cunoscută şi ca "*vioara cu goarnă*" (Bh), "*vioara cu sunet metalic*" – are doar trei strune;
- *violoncelul*;
- *saxofonul*.

Torogoata (taragotul) este construit de V.J. Schunda (Budapesta) la indicaţiile muzicologului Gyula Kóldy, are ancie simplă ca şi clarinetul, are gaură de octavă datorită faptului că tubul este mai larg şi conic, reacţionând ca un tub deschis la ambele capete. Tipul de instrument cel mai răspândit este cel acordat în si b; regăsim însă şi acordate în la b şi mi b, utilizate însă mult mai rar.

Violoncelul – apărut în aceeaşi epocă cu vioara, fiind atestat sub acest nume în 1665 de către G.S. Arresti. Din punct de vedere al construcţiei este foarte asemănător cu vioara, diferenţiindu-le doar dimensiunile ce ating la acesta 1,20 metri, iar lungimea arcuşului 72 de centimetri. Sunetul se produce în aceeaşi manieră cu cel produs de vioară şi violă păstrându-şi calităţile – catifelat şi dulce. Ambitusul capătă alte dimensiuni, mut mai largi aici, iar din punct de vedere tehnic se poate realiza pe acest instrument un efect de chiţară prin simpla plimbare a mâinii peste coarde.

Zona etnografică DOBROGEA

- *fluier* – o varianta a fluierului moldovenesc, însă cu şapte găuri pentru degete, a şaptea tăiată în spatele ţevii, deasupra celorlalte – "*fluiere dobrogene*" – în general de dimensiuni mici, confecţionate din trestie
- *cavalul dobrogean* – asemănător celui din sud-estul Munteniei
- *cimpoiul* (*Tulcea*)
- *zurnaua* (*de origine orientala*) cu ancie dublă ca cea a oboiului
- *vioara* (tibulca prin unele părţi ale acestei zone)
- *cello* (violoncel)
- *ţambal* – ulterior înlocuit de acordeon
- *daireaua* (*daraua*).

Daireaua (*daraua*) este de origine persană şi are rol de imprimare a ritmului în dans. Este o membrana întinsă pe un cerc de lemn pe circumferinţa căruia apar nişte crestaturi în care, pe o vergea de metal sunt prinse câteva plăcuţe de metal rotunde. Se bate cu palma, în acelaşi timp agitându-se pentru ca accesoriile sunătoare să zuruie.

F. JOCUL (DANSUL TRADIŢIONAL) SPECIFIC ZONELOR ETNOGRAFICE (categorii de dans, caracteristici zonale)

Se constituie într-o obligaţie socială condiţionând integrarea deplină a individului în societatea sătească. Are un caracter colectiv şi se distinge, aşa cum spunea Ovidiu Bârlea prin "*valenţe neaşteptat de complexe şi ca un corolar printr-o bogăţie de primă mână ce-l aşază printre cele dintâi în ierarhia europeană*".

Există mărturii încă din secolul al XVI-lea ce evidenţiază originalitatea şi calităţile performante ale acestui joc românesc. După scrierile vremii, acesta a constituit una din principalele forme de manifestare a mişcării cultural-educative după 1848. A existat o puternică activitate practică pentru a putea implementa dansul românesc alături de dansurile străine (vals, polcă, mazurcă) ce erau de prim rang în saloanele vremii. În acest sens, în anii 1850-1851 Ştefan Emilian creează şi aranjează dansurile "*Românul*" (*Căluşerul*), "*Bătuta*" (*Bătuta Căluşerului*) şi "*Banul Mărăcine*", acestea reprezentând începuturile mişcării artistice de amatori.

Din cea de-a doua jumătate a secolului trecut şi până aproape de primul război mondial, preocuparea folcloriştilor vremii pentru cunoaşterea coregrafiei populare se afla undeva într-un plan secund, singurul care s-a bucurat de o oarecare atenţie fiind "*Jocul Căluşarilor*", dar nici acesta din punct de vedere coregrafic. Abia după primul război mondial, Nicolae Iorga, în mişcarea culturală a cărui mentor era, acordă oarecare importanţă, înfiripându-se ideea studierii ştiinţifice a acestei coregrafii populare. Acestea toate au rămas numai la nivel de impuls.

Anul 1948 a reprezentat anul lansării acestui gen coregrafic, fiind cel mai bine cotat în cadrul manifestării centenarului Revoluţiei de la 1848. Începând cu 1949, în cadrul Institutului de Folclor se înfiinţează un compartiment de cercetare ştiinţifică (etnocoreologie) ce urma să se ocupe de acest folclor coregrafic din punct de vedere al cercetării ştiinţifice, după metoda de culegere şi cercetare a lui C. Brăiloiu, abordându-l ca fenomen complex, nu numai ca expresei artistică.

Perioada de început a cercetării etnocoreologiei româneşti a durat aproape 10 ani şi s-a desfăşurat pe trei direcţii:

- perfecţionarea profesională, teoretică şi practică specifică acestei discipline;
- realizarea unui prim corpus de documente coregrafice;
- valorificarea primelor rezultate obţinute în procesul culegerii şi analizarea folclorului coregrafic.

Pentru transpunerea în practică a acestui fenomen artistic coregrafic este necesară o partitură coregrafică (suprapunerea rândurilor corespondente) şi aceasta s-a constituit inspirându-se din grafia sistemului muzical de notare, rândurile coregrafice fiind suprapuse sinoptic după modelul partiturii corale (orchestrale).

Fiecare joc în urma unei analize a mişcărilor are o schiţă grafico-ritmică a paşilor, care este constituită după un sistem propriu de notare ce se poate utiliza chiar în culegerile de teren. Această schiţă cuprinde măsurile dîntr-o formulă ritmică a unui pas sau toate măsurile dansului descris şi este împărţită după numărul paşilor dansului. Abordând studiul la modul generic, vom avea în vedere următoarele:

- câte părţi (paşi) cuprinde jocul;
- câte fragmente (părţi muzicale) conţine melodia;
- formaţia;
- Ţinuta;
- măsura în care este scris;
- tempoul.

Zona etnografică MUNTENIA:

Clasificare:

- de grup:

- cele mai cunoscute pentru această zonă: Ciuleandra, Sălcioara, Murguleţul, Bordeiaşul, Drumul dracului, Vlăscencuţa, Brâul greu, Joiana, Maritica, Floricica, etc.;
- jocurile de bază sunt hora (în Muntenia dunăreană se întâlnesc: *Horă dreaptă, Horă-n două părţi, Horă bătută, Horă pe cârlig* şi mai rar *Hodoroaga*), sârba;
- cele mai multe de grup mixt se joacă în cerc sau semicerc de mână sau cu braţele pe umeri;
- mişcările sunt vii, cu mulţi paşi tropotiţi cu bătăi pe contratimp.

- de perechi:

- *Breaza (*ca la Breaza*), Ungurica (*de doi, importat din sudul Transilvaniei*), Geamparaua (*ritm aksak*), Brâul (*joc tipic bărbătesc*);*
- s-au asimilat şi câteva jocuri ţigăneşti: Romneasca, Ţigâneasca, Zuralia, Ursăria (Ca la uşa cortului), etc.

Brâul – derivă de la ţinuta dansatorilor care, înşiruiţi în linie sau semicerc, se ţin unul de brâul celuilalt. Ca variante, există brâu pe 6 (brâuleţul – ritm ternar) şi brâu pe 8 (ritm binar). Se desfăşoară într-o dinamică alertă ce alternează cu plimbări lente cu paşi sincopaţi. Conducătorul de joc (corifeul) dictează comenzile (uneori ţine în mână o batistăă pe careo agită).

Hora dreaptă se dansează în cerc închis (este prezent mai rar dansul în cerc deschis), cu mişcarea participanţilor spre stânga, în grupuri mixte (destul de rar întâlnită gruparea pe sexe a participanţilor), cu dansatorii înlănţuiţi de braţe la înălţimea umerilor. Coregrafia dansului – plimbare cu ocolire, cu paşi simpli (mai rar întâlnit pasul uşor bătut) – se execută într-un ritmul binar, cu un tempo moderat-vioi (“*Hora*”, “*Hora mare*”, “*Periniţa*”, “*Hora miresii*”, “*Hora căluşului*”, etc.).

Hora bătută se joacă în cerc mixt (uneori este formată numai din bărbaţi) în lanţ, de braţe. Participanţii execută mişcări bilaterale cu o uşoară tendinţă de avansare spre dreapta, alcătuind figuri mai complexe, însoţite de plimbări şi bătăi, sărituri, balansuri şi mişcări de braţe accentuate. Ritmul este binar, tempoul – vioi , uneori chiar accelerat ("*Zuralia*", "*Ceasornicul*", "*Hora pe bătaie*", "*Cioful*", "*Ciuful*", etc.).

Zona etnografică OLTENIA:

Jocurile predominante sunt sârba (se crede ca ar avea obârşia chiar aici iar alţii susţin ca ar fi în Muntenia) şi hora. Amintim:

- *Rustemele* (multe în ritm aksak)
- anumite jocuri cu nume de plante: *Alunelul, Bobocica, Craiţele, Trandafirul, Busuiocul.*
- jocuri cu nume de animale: *Ariciul, Vulpea*, ş.a.;
- jocuri cu nume de femei: *Ileana, Mandrele*, ş.a.;
- jocuri cu nume de obiecte casnice: *Itele, Trochitele, Ceasornicul*, s.a.;
- *Căluşul*
- *Brâuleţul oltenesc*

În Oltenia jocurile sunt mai ales de grup mixt, dansate în cerc sau semicerc, predominante fiind sârba şi hora. Sârba se crede că ar avea obârşia chiar aici (spun unii, alţii amintesc şi de Muntenia). La horă dansatorii se ţin de mână, iar la sârbă de umeri.

Jocurile bărbăteşti de o mare virtuozitate sunt jucate în linie, dansatorii înlănţuindu-şi mâinile încrucişate la spate sau se prind unul de brâul celuilalt. Mişcările în timpul dansului sunt iuţi, sprintene, cu paşi încrucişaţi pe loc, pinteni (lovituri ale tocurilor încălţămintei), sărituri şi bătăi uşoare, în timp ce ceilalţi dansatori aflaţi în şir se mişcă înainte şi-napoi, mai rar în lateral.

Căluşul (cel mai vechi şi mai reprezentativ joc – a existat mai întâi ca text, rit şi ulterior ca dans); este formatie ce apara comunitatea umana de agresiunea fortelor malefice din afara (ielele) şi are o costumatie aparte: căciula, bete incinse în diagonala peste piept, tuzluci şi clopotei la picioare. în cadrul dansului sunt inglobate mai multe jocuri: *Floricica, Batul, Catranita, Rata, Sarea şi lână, Calul şi Chiserul*.

Ceata de căluşari are un costum aparte ce se deosebeşte de costumul de sărbătoare al sătenilor prin: fesul (căciula) pe care-l poartă pe cap, prin betele încinse în diagonală pe piept, prin tuzlucii şi clopoţeii de la picioare, prin batistele fumos brodate oferite de fete şi tichiile de copii mici (protecţie faţă de cei lipsiţi de apărare) şi ciucurele de lână pe care-l deţine vătaful. Se remarcă prezenţă unui conducător de ceată şi a unui personaj aparte – *mutul*. Zgomotul clopoţeilor, ca şi strigătele de luptă „*hărăşaira*" sunt menite să îmbărbăteze ceata şi să sperie forţele duşmane. Gesturile cetei semnifică ameninţări injurioase la adresa ielelor. Steagul este insigna cetei ce are multe conotaţii; este un simbol cu o bogată

polisemie: prăjină lungă cât de două ori statul unui om, şi care are la vârf o cârpă (un prosop ţesut în casă), fire de usturoi şi de pelin. Căluşarii deţin fiecare câte un băţ (în alte locuri se întâmplă să deţină câte o sabie de lemn).

În cadrul dansului sunt înglobate mai multe jocuri: *Floricica, Băţul, Cătrăniţa, Raţa, Sarea şi lână, Calul şi Chiserul*. *Floricica* exprimă prin virtuozitatea dansului capacitatea cetei de a performa dansul ritual; *Băţul* – legătura căluşului cu pământul, obţinându-se prin aceasta virtuţi rituale deosebite; *Cătrăniţa ungurească* – rezistenţa la suferinţă a membrilor cetei; Sarea şi lâna – reliefează simbolul protecţiei gospodăriei; *Calul şi Chiserul* – puterea cetei dea birui agresivitatea ielelor.

Zona etnografică MOLDOVA:

Jocul are un caracter contrastant. Clasificare:

- jocuri mixte de grup – *Bătrâneasca, Alivencile, Huţulca, Ţărăneasca* ş.a.;
- jocuri mixte de perechi – de tipul polcii;
- jocuri bărbăteşti – *Coraghiasca, Bătuta (variante de brâu şi hore) şi Arcanul* (sârbă);
- jocuri femeieşti – *Jocul Bătrânelor* (singure susţin linia melodică a dansului).

Jocurile (dansurile) populare de pe teritoriul moldovenesc nu au caracter constant – par domoale însă sunt totuşi vii, cu paşi mărunţi şi bătăi mai ales pe contratimp. Acestea cunosc o clasificare clară: jocuri mixte de grup, din care amintim: *Bătrâneasca, Alivencile, Trilişeştile, Huţulca, Ţărăneasca* (se joacă frecvent în cercuri mai mici sau mai mari rotindu-se cu o viteză foarte mare – vârtej – dar şi în perechi, de multe ori concomitent cu formaţiile de cerc); dansuri de perechi – s-au răspândit în urma influenţei dansurilor ruseşti şi poloneze, multe fiind de tipul polcii atât ca linie melodică, cât şi ca mişcări de dans (paşi).; jocuri bărbăteşti, marea majoritate reprezentând variante de brâu, hore – *Vrancea, Corăgheasa şi Bătuta, sârbe, Arcanul* – joc de recrutare foarte vechi (la unele jocuri bărbăteşti dansatorii joacă concomitent şi organizat fără să se ţină unul de altul, însă la jocurile de coloană se ţin unul de brâul celuilalt); jocuri femeieşti – de exemplu: *Jocul bătrânelor* la care dansatoarele îşi susţin singure linia melodică a dansului.

Melodica jocurilor este foarte strâns legată de tehnica instrumentelor muzicale folosite.

Zona Bacău. Cu mult timp în urmă, aici au existat în cadrul creaţiei muzicale destinată dansului un număr de 31 de jocuri. Din cele ce păstrează elemente arhaice amintim: hora, sârba, bătuta, corăgheasa, menţionând faptul că alături de acestea îşi fac simţită prezenţă şi un număr de 3 jocuri de tip modern. Desfăşurarea jocului în sală a dus la apariţia unui fenomen deloc benefic pentru jocul tradiţional, şi anume adoptarea paşilor de sârbă, tango şi vals pentru toate

dansurile (aceste informaţii au fost obţinute în urma unei culegeri realizate în 1969).

Zona etnografică TRANSILVANIA

- jocurile de perechi (mixte);
  - *De-a lungul*
  - *Purtata*
  - *Pe sub mână*
  - *Învârtita*
  - *Haţegana*
  - *Ţarina* (Ţara Motilor) – mocănească; a văsarilor; a minerilor.

- jocurile bărbăteşti – feciorești de virtuozitate (cunoscute sub diverse denumiri aici în Transilvania):
  - *Fecioreasca* în S; de ponturi în S-V (se desfăşoară pe melodii în ritm aksak)
  - *Haidăul* în Transilvania de centru (aici ritmul aksak este mai puţin prezent)
  - *Bărbuncul* în N-E Transilvaniei (ritm binar).

- jocurile mixte de cerc - întâlnite în partea de N (Hunedoara şi unele părţi ale Sibiului)

- jocurile bătrâneşti de fete (in Transilvania de centru) – *purtate* (Ns), *Fetele de la Căpâlna* (Ab)

În Transilvania predomină jocurile de perechi, jocurile bărbăteşti de virtuozitate, jocurile mixte de cerc – mai rare (se pot întâlni cu preponderenţă în Hunedoara, Sibiu). numărul jocurilor în general este foarte mic comparativ cu celelalte zone etnografice ale ţării.

În Transilvania de centru regăsim jocurile bătrâneşti de fete ("*Purtata*") – Năsăud; "*Fetele de la Căpâlna*" – Alba (dansate în şir şerpuitor de paşi rari plasaţi pe contratimpii cântării în ritm aksak).

Jocurile mixte se bazează pe mişcări (plimbări) de obicei sincopate în care contrastează mişcările domoale ale fetelor cu salturile pe care flăcăii le fac din loc în loc lovind totodată picioarele cu palma (*"De-a lungul", "Purtata"*), însoţite de piruetele fetelor trecute pe sub mână (*"Pe sub mână"*) şi cu învârtiri simple (*"Învârtita"*) sau duble (*"Haţegana"*).

Se deosebesc între ele de la o zonă etnografică la alta din punct de vedere al mişcării astfel: plimbarea perechilor este foarte lentă în centrul Transilvaniei, ceva mai mişcată în sud şi destul de vie în sud-vest.

În Ţara Moţilor se disting trei categorii diferite ale jocului (joc de perechi): *mocănească* – cea mai arhaică formă a dansului, cu mişcări iuţi, paşi tropotiţi, trecerea pe sub mână a fetelor în mişcări smucite şi strigături cântate;

văsarilor – meşteri în lucratul obiectelor din lemn – variantă cu ritm vioi desfăşurată pe strigături recitate; *minerilor* – domoală, fără strigături, flăcăul ţinând ceremonios fata la distanţă.

O altă particularitate a dansurilor din Transilvania este orânduirea în suite – de exemplu dansul începe cu o plimbare (*"Purtata"* sau *"De-a lungul"*), continuă cu învârtirea fetei pe sub mână (*"Învârtita"*) şi se încheie cu haţegană.

De obicei jocurile se succed ţinându-se seama de stabilirea unui echilibru între mişcări.

În Ţara Oaşului jocul este caracterizat prin paşi mărunţi tropotiţi, punctat din loc în loc cu bătăi mai puternice, într-un ritm viguros şi totodată subtil, existând frecvent şi bătăile din palme marcând astfel ritmul. Adăugăm că, la jocurile în care dansatorii nu se ţin unul de altul din Ţara Oaşului, o particularitate deosebită o au strigăturile cântate (*Ţipuriturile*).

În unele zone ale Transilvaniei dansurile bărbăteşti se caracterizează prin aşa-numitele ponturi – figuri atletice (acrobatice) complexe executate pe loc. Predomină salturile în înălţime, împletite cu bătăi ale mâinii pe diferite segmente ale picioarelor (călcâi, gleznă, gambă, coapsă).

Ca şi la brâu, figurile alternează cu mişcări domoale în mers sincopat (necesare relaxării dansului). Din această categorie fac parte *jocurile feciorești* care se orânduiesc în patru grupuri coregrafice: *fecioreasc*ă – în sud; *de porturi* – în sud-vest, ambele desfăşurându-se pe ritm aksak; *haidăul* – în centru – (mai puţin); *bărbancul* – în nord-est – (ritm binar).

Odinioară bărbaţii îşi dansau jocurile ajutaţi de o bâtă, de aici denumirea de *joc de bâtă*.

În Transilvania de Sud – Sibiu, Braşov, Covasna - există foarte multe asemănări cu alte regiuni – Muntenia, Vrancea, Moldova N, Maramureş – alături de care formează un complex carpatic. Se joacă brâul – socotit ca fiind extrem de vechi în această zonă. Dialectul sudic se diferenţiază total de zona centrală şi de nord a Transilvaniei (aparţinând dialectului apusean).

La jocurile de perechi este mai frecventă ţinuta opusă (faţă-n faţă), fie închisă, fie deschisă. Ţinuta liberă – monom (solistică) este destul de răspândită.

Desfăşurarea jocului se face pe loc, cu deplasări bilaterale, succesiv, pe loc şi prin ocolirea cercului de joc.

Din punct de vedere coregrafic, vorbim despre structura figurilor; succesiunea acestora; tempoul – caracter vioi în general (tempo accelerat – sârbă, haţegană; sau moderat – învârtită, feciorească); ritmul binar sau sincopat; melodii variate – foarte bine închegate cu două sau trei fraze muzicale cu succesiune precisă; ca element caracteristic – existenţa strigăturilor cu caracter liric, pregnante, cu substrat satiric, precum şi speciale, legate direct de desfăşurarea jocului (comenzi, numărători, îndemnuri).

De notat faptul că în Transilvania există 27 de tipuri coregrafice diferite din 55 existente în folclorul românesc: în cerc (*Haţegană, Horă dreaptă, Horă în două părţi, Horă bătută*); în linie (*Brâu mocănesc, Sârbă, Brâu nou*); de grup mic (*Ciuleandra, Jieneasca*); de perechi (*Purtată, Doi plimbat, Horă de perechi,*

Sârbă în vals, Polcă dreaptă, Polcă şchioapă, Horă polcă, Învârtită dreaptă, Învârtită şchioapă, Brează); jocuri în monom (*Ceată ciobănească, Ceată distractivă, Căluşer, Fecioreascǎ*); jocuri solistice (*Bătuta solistică, Solo ţigănesc, Solo grotesc, Solo ritual*).

Caracteristici şi concluzii. Predomină jocul de pereche şi de linie; cele mai frecvente jocuri sunt Învârtita dreaptă, şchioapă, Brâul mocănesc, Sârba, Hora dreaptă.

Tipuri zonale: frecvenţă mare – *Fecioreasca, Breaza, Purtata, Polca dreaptă, Jieneasca* (solistic); frecvenţă moderată – *Hodoroaga, Brâul nou, Căluşerul, Hora de doi*; frecvenţă sporadică – *Hora bătută, Polca şchioapă, Hora polcă, Solo ţigănesc*.

Zona etnografică BANAT

- jocuri bărbăteşti – "*Brâuri*" şi "*Posovaici*", "*Sorocul*" (în partea de nord)
- hora (mai ales în sudul provinciei)
- jocuri de perechi – "*De doi*", "*Mazarica*", "*Ardeleana ca-n Banat*" (se succed ciclic, caracteristică întâlnită şi în Transilvania)

Arhiva Institutului de Etnografie şi Folclor cuprinde până în prezent peste 300 de dansuri notate, acestea provenind din 23 de repertorii locale cercetate exhaustiv. Ne apare destul de bine conturat din punct de vedere al morfologiei, putând afirma că predomină formaţiile de semicerc şi perechi, apoi de cerc; uneori se joacă în monom, sau solistic, foarte rar în grup mic.

Tipurile de dans au drept coordonată împărţirea Banatului în două subregiuni coregrafice determinând existenţa unei dialect coregrafic carpatic comun ambelor subzone şi opozantul cu dialectele Câmpiei Dunărene şi Câmpiei Ardealului.

Putem spune că S-E Banatului este dominat de *Bâuri*, *De doiul bănăţean*, joc de ceată şi solistice, iar partea de N-V de *Învârtită* şi *Soroc*.

Referitor la ţinuta în timpul jocului, la cele în grupuri mari întâlnim ţinutul de umeri, iar la cel de perechi partenerii se ţin faţă-în-faţă.

Întâlnim aici în număr destul de mare şi dansul cu componenţă bărbătească. În ceea ce priveşte desfăşurarea jocului, se face mai ales bilateral, adeseori cu o uşoară tendinţă de înainte spre dreapta. Referindu-ne la aspectul tipologic al acestuia, regăsim: *Jocuri de perechi* sau *De doiuri* (*De doiul bănăţean* şi *De doiul plimbat*), *Brâuri* (*Brâul bănăţean, Brâul nou*), *Învârtită dreaptă, Învârtită şchioapă, Polci*, dar şi tipul de *Horă de perechi* (*Baraboi*), *Hore mari (Horă dreaptă şi Hora în două părţi)*, *Ceata bănăţeană* şi *Sorocul*, precum şi tipul mai general de *Căluşer*.

Din punct de vedere al execuţiei, dansul bănăţean este definit printr-o mişcare destul de înceată de înaite spre dreapta a grupului cu paşi de o amplitudine redusă pe sol, iar mişcările de braţe extrem de reduse la hore, însă devenind ample şi maiestuoase la *Jocul Perechilor*. Există diferenţieri ce conduc

la o variabilitate destul de apreciabilă în ceea ce priveşte vârsta participanţilor. Dinamica dansului evoluează de la o sobrietate specifică la o intensiate şi o exuberanţă considerabile.

Zona etnografică DOBROGEA

- vechi dansuri dobrogene vieţuiesc alături de dansurile aromânilor, cu dansuri din Oltenia, Muntenia sau Moldova, şi nu în ultimul rând cele ale altor naţionalităţi conlocuitoare; repertoriu eterogen.
- melodii în ritm aksak:
  - simple binare – "*Rustemul*", "*Paidusca*" (cu al doilea timp alungit)
  - ternare – "*Geamparalele*", "*Pandelasul*", "*Cernica*", "*Săltata*" (cu al treilea timp alungit), "*Vanghelio*" cu (primul timp alungit)
  - compuse – "*Şchioapa*", "*Cadâneasca*" (cu cel de-al patrulea timp alungit)

În Dobrogea repertoriul de dans este eterogen, aşa după cum susţinea Constantin Brăiloiu în studiile sale, la capitolul "*Întrepătrunderea diferitelor stiluri regionale*", fenomen recunoscut şi de Gheorghe Ciobanu ca fiind prezent după cea de-a două jumătate a secolului al XIX-lea. În sprijinul celor menţionate vin cu un argument ce capătă dimensiuni de particularitate a acestei zone, şi anume prezenţa celor două dialecte – dialectul dunărean şi cel carpatin – la care se mai adaugă unele infiltraţii moldoveneşti dar şi o parte caracteristică sudului ţării, referindu-mă aici la zonele aşezate de-a lungul Dunării (Vlaşta, Teleorman, Oltenia).

Aici regăsim convieţuirea dansurilor cu substrat vechi alături de cele venite de pe ambii versanţi ai Carpaţilor. Denumirile dansurilor dobrogene amintesc de cele întâlnite în celelalte regiuni ale ţării, şi anume: *Alunelul, Atica, Bătuta, Brâul, Ciobănaşul, De doi, Ghimpele, Geamparaua, Învârtita, Jiianul, Raţa*, etc. Regăsim însă şi *Paiduşca, Greceasca, Cadâneasca, Ţigăneasca, Kiocek, Polca, Craiţ Polca, Padecatrul* şi dansuri de salon ajunse şi la sat.

Ritmul aksak capătă aici valoare de caracteristică fiind întâlnit în genul *Geampara, Kiocek, Cadânească* şi *Turcească.*

Hora simplă pare foarte strâns legată de specificul naţional, aparţinând de fapt unui strat foarte vechi.

Hora în două părţi se joacă în cerc închis, mixt, participanţii petrecându-şi braţele la nivelul umerilor. Jocul are o desfăşurare bilaterală sau pe loc, la care se adaugă plimbările bilaterale, cu paşi simpli şi bătuţi.

Hora macedo-română aparţine stratului vechi şi se execută în cerc deschis, mixt, de multe ori apărând separarea pe sexe în interiorul acestuia. Poziţia braţelor este în lanţ însă puţin îndoite. Mişcările se realizează prin ocolire, formând figuri simple, plimbări spre dreapta, într-un ritm binar şi tempo lent ("*Hora*" – Corlu). Apare aici un conducător de joc ce execută o serie de sărituri, lăsări pe vine, însoţite de mişcări de braţe.

Hora dunăreană aparţine probabil stratului vechi, dar există în cadrul acesteia unele influenţe balcanice şi se execută în cerc deschis, mixt, de multe ori apărând separarea pe sexe în interiorul acestuia. Poziţia braţelor este în lanţ însă puţin îndoite. Mişcările se realizează prin ocolire, formând figuri simple, plimbări spre dreapta, într-un ritm binar şi tempo lent ("*Hora*" – Corlu). Apare aici un conducător de joc ce execută o serie de sărituri, lăsări pe vine, însoţite de mişcări de braţe.

Hodoragă – dans ce se execută în cerc sau semicerc, mixt sau pe sexe, în lanţ de braţe (uneori de umeri), cu figuri simple sau complexe, plimbări bilaterale cu ocoliri, sărituri, paşi bătuţi şi încrucişaţi în faţă. Ritmul este binar, iar tempoul – vioi.

Geamparaua aparţine se pare stratului vechi. Cu toate că se remarcă o puternică influenţă a pieselor bulgăreşti, este considerat ca joc cu origine locală. Se joacă în cerc închis, mixt, în lanţ de braţe puţin îndoite în poziţie înaltă sau joasă (printre umeri prin basmale); figuri variabile atât ca structură cât şi ca succesiune, ca elemente apar plimbările, cârligele, bătăile, paşii săltaţi, lăsările pe vine, trecerile pe sub mână. Ritmul este asimetric 7/16, tempo vioi.

G. PORTUL TRADITIONAL (scurt istoric, descriere)

Portul popular s-a dezvoltat din momentul definitivării procesului etnogenetic românesc, în condiţii istorico-economice specifice, cu caracteristici etnice proprii. Despre portul popular românesc, putem vorbi abia după formarea poporului român, în sec. IX-X. Mărturii mai numeroase ce ne dau importante indicaţii despre structura şi evoluţia acestuia avem încă de la 1330 când ţăranii români, în costum tradiţional, participau la lupta de la Posada. Mai tarziu, apar în picturile bisericeşti (1409-1417), pe emblema din 1556 a breslei bijutierilor din Braşov, în lucrări ca: "*De Sitre Transilvaniae, Moldaviae et Transilpaniae*" de Antonius Wranacius Sibenicensis Dalmato (sec. XVI); "*Descritpio Moldavie*" de D. Cantemir (1716) ş.a.

Fiind produs pentru necesităţi materiale imediate şi stringente, portul popular se confecţiona iniţial în cadrul gospodăriei închise. Costumul popular de pe întreg cuprinsul ţării se caracterizează prin folosirea masivă ca fond a culorii albe. Nota dominantă în ceea ce priveşte materia primă este dată de ţesătura albă de lână, in, cânepă sau bumbac. Pe această unitate a materialului se sprijină şi unitatea de croi. Aceasta este simplă, discretă, pânza sau stofa fiind tăiate în suprafeţe dreptunghiulare. Cheiţele specifice modului de îmbinare a bucăţilor croite în prealabil (a elementelor constitutive) sunt uneori colorate dar şi albe, în culoarea ţesăturii.

Ornamentica, în cadrul căreia urmărim plasarea, compoziţia, motivele, o regăsim în diferite câmpuri, ea subliniind linia croielii şi punând în evidenţă motivele ornamentale. Ornamentele au forme geometrice. Chiar şi atunci când sursa de inspiraţie este natura cu elementele ei (flori, păsări, animale), mai rar figuri omeneşti ce sunt supuse adeseori unui proces de stilizare.

Cromatica (coloritul motivelor) este un alt element specific de o sobrietate remarcabilă şi care întrebuinţează culori de bază ca: roşu, negru, brun închis, albastru, anumite tonuri de verde şi violet.

Zona etnografică MUNTENIA:

- ***Zona Buzăului***:

Costumul de femeie: *cămaşă femeiască* – cu mâneci frumos ornamentate, cu volane la pumni; *fotă înfăşurată*, pe fond negru, cu motive tradiţionale, geometrice, pe partea din faţă; *brâu* ţesut în război, pe fond roşu, având ca terminaţiei şiruri scurte de mărgele finalizate cu ciucuri; *maramă*, din borangic, cu ornamentatie pe alb; *opinci* din piele.

Costumul bărbătesc: *glugă* – purtată în timpul lucrului şi pe drum ca acoperitoare dar şi ca traistă pentru purtatul diverselor obiecte sau alimente; *cămaşă* albă; *brâu*; peste brâu o *curea din piele* cu cataramă din alamă şi ţinte din cositor (Râmnicu Sarat).

- ***Zona Prahovei***:

Costumul de femeie: *cămaşă* albă, cu motiv ornamental orizontal în roşu – mâneca cu altiţă, în creţ şi sfârşindu-se cu volane în pumni; *fotă* largă, plisată, pe fond negru, cu motiv geometric, plasat la limita de jos şi care se continuă pe una din laterale cu ornamentaţie asemănătoare dar pe verticală; *brâu* lat, roşu, de lână; *maramă de borangic*; opinci din piele.

Costumul bărbătesc: *cămaşă lungă* – mâneci largi şi broderii discrete la guler, piept şi mâneci, pânza are vărgi în ţesătură şi cromatică de roşu, galben şi nu numai; *iţari din postav*; *brâu roşu de lână* mai lat decât cel de femeie; *opinci cu obiele*.

- ***Zona Dâmboviţa***:

Costumul de femeie: *ie – cămaşă*, nu prezintă elemente de diferenţiere; *fotă*, care are la poale o fâşie colorată, ţesută, iar în afară de aceasta se detaşează fâşiile verticale cu elemente geometrice policrome; *brâu ţesut policrom*; *maramă de borangic* cu motive populare pe alb.

Costumul bărbătesc: la fel cu celelalte subzone.

- ***Zona Arges***:

Costumul de femeie: *cămaşă lungă*, bogat ornamentată, cu mâneci bufante, strânse în manşetă, ce poartă şi ea elemente de ornamentaţie foarte încărcate, motiv ce-l regăsim şi pe poalele cămăşii; *fotă înfăşurată*, brodată în întregime, cu fir şi cu motive colorate, remarcându-se valoarea decorativă a broderiei; *maramă cu desen* mai simetric, încadrat în chenar; *opinci*.

Costumul bărbătesc nu prezintă diferenţieri.

- ***Zona Muscel***:

Costumul de femeie: *cămaşă femeiască,* cu mâneci largi, bufante, brodate cu râuri discrete; *fotă înfăşurată,* cu ornamente geometrice policrome, pe vertical (*partea din faţă*); *maramă de borangic*; *brâu ţesut bicolor* roşu-galben; *opinci*.

Costumul bărbătesc nu prezintă diferenţieri.

- ***Zona Vlaşca – Teleorman***:

Costumul de femeie (*ornamentica prezintă mici variaţiuni zonale*): *cămaşă* pe aceeaşi configuraţie, numai că apare elementul de spiralare a motivului de pe mânecă; *fustă* formată din trei sferturi vâlnic negru şi o catrinţă – şorţ roşu (*pesteman*) *sau fotă plisată*; *maramă de in* cu lucrătură geometrică spartă sau prinsă de păr cu ace lucrate meşteşugit, *opinci*.

Costumul bărbătesc: *cămaşă albă; iţari albi de postav; brâu lat*, roşu, de lână; şosete de lână; *opinci*.

Zona etnografică OLTENIA:

- ***Zona Mehedinti***:

Costumul de femeie: *cămaşă femeiască*, având compoziţie ornamentală clasică; *fustă* – vâlnic sau vâlnic plisat, cu ornamentica realizată prin frumoase broderii în fir, beteală, lână sau mătase; **brâu; maramă vaporoasă; opinci**.

Costumul bărbătesc: *cămaşă albă* cu broderie discretă; *pantaloni de postav; brâu foarte lat* (*de-o palmă*), predominând roşu, grena, cu ornamentică liniară sau geometrică simetrică, foarte măruntă; *opinci*.

- ***Zona Gorj***:

Costumul de femeie: cămaşă cu broderii pe piept şi pe mâneci; **fustă** – *catrinţe* prinse una în faţă şi alta în spate, cu ornamentică simetrică, pe orizontală, în culori negru, verde, albastru, alb, galben, pe fond predominant roşu; *brâu policrom*, cu ornamentică orizontală liniară; maramă (*pentru femei măritate*); *opinci*.

Costumul bărbătesc – schileresc (*lucrat în postav alb, ornamentat cu şiret, postav colorat şi broderii policrome*): *cămaşă albă* cu broderii discrete; *cioareci* cu bogate ornamente în pasmanterie la buzunare; *ilicul* ce respectă întru totul ornamentica şi cromatica cioarecilor; *brâu lat tricolor; opinci*.

- ***Zona Vâlcea***:

Unul dintre cele mai elegante costume femeieşti, prin ornamentica ţesută a vâlnicelor, broderia cămăşilor şi rafinamentul maramelor.

Costumul de femeie: cămaşă cu mâneci largi, terminate cu manşetă cu ornamentică spiralată; *fustă – vâlnic sau catrinţă* neagră, bleumărin, cu broderii extrem de fine în alb; *brâu îngust policrom*, ţesut în război; *maramă de borangic* cu broderie albă de mătase; *opinci*.

Costumul bărbătesc: cămaşă - ie albă; *cioareci; brâu ţesut; manta de postav – şuba cu molii*, cu broderii pe alb, de un rafinament aparte; *opinci*.

Subzona etnografică OLTENIA DE SUD

- ***Zona Olt, Romanaţi***:

Costumul de femeie: cămaşă de femeie; fustă amplă, creaţă sau plisată – *vâlnic şi catrinţă* cu ornamentică geometrică având stilizări de elemente antropomorfe; *maramă de borangic* cu discrete ornamente albe, alese; cojoc lung de piele (*constituie o capodoperă a genului, cu dispozitie rafinată a câmpilor ornamentali şi linia croielii în clin*); *giubea* – haină lungă, fără mâneci, cu broderii pe piept; *opinci*.

Costumul bărbătesc: cămaşă albă; cioareci – pantaloni de postav alb, cu ornamente din postav colorat; pieptarul înfundat, din blană cu ornamentica reprezentată prin rozetă şi spirală, elemente străvechi ce le întâlnim şi la giubea; *giubeaua* (*element de costum întâlnit şi la femeie*); *brâu* cromatic roşu cu maron, ornamentică pe verticală; *opinci*.

- ***Zona Dolj***:

Costumul de femeie: *cămaşă femeiască*, cu aceeasi compoziţie ornamentală autohtona a mânecii, pe cele 3 registre: altiţa, incretul şi râurile; *fusta – valnic plisat* (*pesteman*), cu ornamente mari, pe registre verticale; *brâu lat, ţesut,* cu ornamentica liniara verticala, policromă, ce alterneaza cu cea geometrica; *maramă de borangic; opinci*.

Costumul bărbătesc nu prezinta evidente diferentieri fata de celelalte zone.

Zona etnografică MOLDOVA

- ***Zona Rădăuţi***:

Costumul de femeie: *cămaşă femeiască – ie*, brodata manual, pe pânză de in, cânepă, bumbac, strânsă în jurul gâtului cu un şnur (cu toate ca este foarte larg), aceasta încreţitura purtand numele de brezerău; compoziţia mânecii în trei registre, altiţa la umăr, incretul şi bentita monocromă ornamentală şi râurile ornamentale de-a lungul mânecii; *fota înfăşurată*; pieptar cu poale – haina lungă, prevăzută, din piele, cu broderii discrete; latiţar, gheordan sau gherdan (in alte zone - funcţie de brâu), aici ţesătura din mărgele policrome, în variate compoziţii ornamentale geometrice; găteala de cap – ştergarul de cap şi gherdanul purtat pe frunte; *opinci*.

Costumul bărbătesc: cămaşă bărbătească simpla, până la genunchi; *pantalon bărbătesc* – iţari, încreţit pe picior; pieptarul cu broderii florale, stilizate; *căciula caracteristica* portului bărbătesc românesc; *opinci*.

- ***Zona Câmpulung Moldovenesc***:

Costumul de femeie: *cămaşă femeiască*, având structura morfologică şi stilistica cu ornamentica mai bogata şi o cromatica mult mai vie; *fusta – fota înfăşurată*; pieptarul brodat cu blană de dihor şi cu broderii foarte discrete; *brâu ţesut din lână* şi ornamente în ţesătura cu motive geometrice policrome; *opinci*

Costumul bărbătesc nu prezinta diferentieri majore.

- ***Zona Suceava – Iaşi***:

Costumul de femeie: cămaşă femeiască, mai simpla, completata decorativ de gheordanul de la gât; *fusta – fota înfăşurată*, ţesută din lână; pieptar frumos ornamentat; *brâu ingust policrom; opinci*.

Costumul bărbătesc: *cămaşă lungă* frumos ornamentată cu broderii albe şi dantela; *pantaloni – iţari cu creturi; brâu lat; palaria* cu borduri foarte largi; *opinci*;

Zona etnografică TRANSILVANIA

Întrucât această zonă prezintă o mai mare varietate a subzonelor etnografice, avem costumul traditional de: Lapus; Maramureş; Sălaj; Bihor; Arad; Muntii Apuseni (Mocanesc); Năsăud; Câmpia Transilvaniei; Târnave; Tara

Barsei; Tara Oltului; Mărginimea Sibiului; Orastie; Tara Hategului; Padureni; Valea Jiului. Ne vom opri numai asupra catorva dintre ele pentru detaliere.

- ***Zona Maramureş***:

Costumul de femeie, compus din: cămaşă femeiască, catrinţe (zadii), bete (franghii), podoaba de cap, opinci.

- *Cămaşă*; decolţata - unica din punct de vedere al structurii, ţinându-se cont de faptul ca s-a purtat aici şi o cămaşă creata la gura (*gat*); cu stanii dinainte şi dinapoi încreţite, cele doua jumatati drepte din foaia de pânză fiind intinse peste parti, trecând peste umeri (*trasura*), cu cusătura pe dos; mâneca încreţita de la umeri în boti, cupe, colţi, ravase; ornamentele – simple vargi orizontale

- *Zadia - catrinţa* de Maramureş – robusta prin material şi colorit, decorata cu simple vargi orizontale, fie una lata şi una subţire (*sprânceană*), fie grupe de vargi de latimi diferite, proiectate pe "*pod*" (*fond*) roşu; zadia veche se ţesea "*din par în par*", în patru ite;

- *Brâul* – arareori apar *"ate cu câneci*" (*ciucuri*) - Maramureşanca nu poarta brâu,

- *Podoabe* - zgarda din mărgele şi cea din corale

Costumul de barbat, alcătuit din: căciula (*cujma*) sau palarie, cămaşă, cioareci (*ismene*), chimir, pieptar, opinci.

- *Cămaşă* - forma simpla, rezumandu-se la o foaie de pânză intinsa în lungimea braţelor şi despicata la mijloc, pentru patrunderea capului. Aici întâlnim cel mai scurt tip de cămaşă, barbatul umbland cu pantecele gol; a urmat cămaşă până la talie; după care cămaşă cu chept (*de azi*), ornamentată precum cămaşă femeiască.

- *Cioarecii din pănură groasa*, croiti drepti şi largi sau gacii (*ismenele*), mult mai largi, cu "*roituri*" la tiv (*ciucuri*).

- *Chimirul exceptional de lat*, cu patru-cinci limbi, şi care inainte se purta rascroit la subraţ, datorita latimii acestuia.

- *Pieptarul* – cunoaste trei variante: cel maranesc, de pe Iza şi de pe Viseu / despicate în fata, vioi colorate, cu ornamentatie bogata.

- *Haina* – guba matoasa – alba sau sura, folosita în vreme friguroasă atât de barbat cat şi de femeie

- *Căciula scunda* – "*cujma rotata*"

- *Palaria veche – de pasla* cu bor larg, inlocuita mai tarziu cu clopul de paie, care în zilele noastre este imbelsugat ornamentat cu motive constituite din mărgele.

- ***Zona Lăpuş***:

Portul traditional al acestei zone isi are originea, ca şi cel de Năsăud, în vechiul costum cu cămaşă, cu ciupag şi zadie vanata.

Costumul de femeie este constituit din: podoaba de cap, cămaşă femeiască, poale, zadii, bete (franghii) şi încălţăminte (*opinci*).

- *Cămaşă femeiască încreţita la gât (cămaşă tipic romaneasca*) cu mâneci terminate în volan "*bezer*", cu ciupag (o cusătura peste şi printre creturile de sub guler, în fata în forma dreptunghiulara "*chept*" sau "*cretele*"); decorul mânecii –

este "*sirul*" sau "*penele de pe cot*" ca şi "*penele de la bezer*" (*bordura de la tivul volanului*); datorita ciupagului cămaşă se incheie la spate; acestui tip i-a urmat cămaşă cu pene pe umăr având mânecile prinse (*încreţite*) de la umăr, unde apare cusătura "*pene pe umăr"* – în acest model ciupagul dispare şi gura cămaşii trece de la spate în fata; guler – la margine este încreţit cu branas; ornamentatia - geometrica realizata cu arnici în cromatica de roşu – negru.

- Zadia – veche albastra aparţine tipului de "*zadie vanata*", cu 5-7 randuri de motive geometrice policrome. În timp, surtul din lână, încreţit în talie şi ornamentat liniar, a fost inlocuită cu zadia din fata.

- *Franghiile* – ţesute în dungi colorate sau alesaturi pe lungime.

- *Podoabele* – zgardane şi mărgele de piatra.

Costumul bărbătesc este alcătuit din: căciula sau palarie, cămaşă, cioareci (*ismene*), chimir (*curea*) şi încăltaminte**.**

- *Cămaşă veche* – dreapta, fără guler, cu mâneca larga. în timp apare cămaşă încreţita la umăr şi cu guler rasfrant (*asemănătoare cu cea din Năsăud*), având insa "*pumnari*" la mâneci.

- *Cioarecii* – au aceeasi croiala ca cea de Maramureş, largi şi drepti, care se termina jos cu ciucuri "*roituri*" din urzeala.

- *Chimirul* – curea lata cu patru limbi, identica cu cea din Maramureş.

- *Palaria* – de postav

- ***Zona Oaş***:

Costumul de femeie aparţine tipului de costum cu şorţ încreţit la talie şi poale încreţite fix pe un brâu şi se constituie din: podoaba de cap (îmbrăcămintea capului), cămaşă, poale, zadie (şorţ) şi încălţăminte.

- *Cămaşă*: din pânză groasa, astazi este cu cheptar, o platcă dreaptă care cuprinde gâtul şi se întinde până la umeri; mânecile se prind de platcă printr-un cret; ornamentul cămaşii de tip nou este plasat pe guler, pe piept, pe platca, pe mâneci şi volanul acestora.

- *Poalele* - fixate în talie printr-un brâu ("*pogmata*") sau guler ornamentat dens, cu cusături ca şi cele de pe cheptar, sunt şi ele susţinute prin cusături artistice.

- *Zadia cu porta* – prinsa peste poale, având în partea din faţă – şorţ (din pânză încreţita) destul de viu colorat (de obicei fond roşu) cu ornamente florale.

- *Podoabele* – zgarzile din mărgele.

Costumul bărbătesc se compune din: căciula sau palarie, cămaşă, cioareci, chimir, încăltaminte.

- *Cămaşa* – scurtă, s-a dezvoltat ca şi cea din Maramureş, dreaptă, fără guler, cu mâneci largi, urmată fiind de cămaşa cu "*pomişori*" (manşete); ornamentaţia – policromă, plasată pe umeri (brazi), pe pomisori şi la tivuri; gacii – surprind cu largimea lor, confecţionati din pânză pusa pe latime, similar cu poalele femeiesti cu cusături de cheiţa la unirea foilor (in linie orizontala).

- *Cioarecii* – din pănură groasa, croiti mai largi, cu ornamente de postav roşu şi negru intercalat la cusături şi aplicat la buzunare. Jos au "roituri" (destramati).

- *Chimirul* – pus direct pe piele, cămaşă prea scurta cazand peste chimir. În Oas se poarta rar cojoace, care de fapt sunt aduse din Maramureş. Pentru iarna exista sumanul scurt – dîntr-o ţesătura specifica pufoasa data la valtoare, în alb sau cenusiu, ce difera de la sat la sat. Guba – întâlnita în satele din vestul Tarii Oasului. Uioşul sau buica – din lână, cu ornament de dungi orizontale, în cromatica diferita de la sat la sat.

- *Căciula* – "cusma rotilata" – scunda şi cu forma rotunda; palaria de paie – unica şi bogat ornamentată cu zgardane, panglici, ciucuri "*ciocalai*" colorati.

- ***Zona Sălaj***:

Exista trei tipuri de costum, ce corespund urmatoarelor zone:
- zona Buciumului
- zona depresiunii Mureşului şi Valea Barcaului
- zona Codrului

Costumul femeiesc - asemănător din punct de vedere al componentei cu celelalte subzone.

- *Cămaşă femeiască* este prinsa la umăr, având puţine creturi în fata şi în spate. Are o cusătura "*punte peste umăr*" şi o alta care se asaza la imbinarea mânecii cu umărul; de la mânecă la volan – încheietura (cheiţa) – cusătură groasă cu "*păşituri pe hir*"; jos, la volanul mare al mânecii (fodra) are o bordura de motive indesate (aglomerate); gulerul e cusut cu punct pe dos, şi e unit de cămaşă cu calcatura (tighel) iar la margine este intarit cu un feston (branel); sub guler este ciupagul. De notoat că în Vestul Sălajului, cămaşă prezinta mâneca încreţita de la umăr cu "râuri" cusute pe lungimea mânecii şi cu ornamentică geometrica; Cămaşă de Codru – impresioneaza prin arta creturilor, foarte pronuntate aici.

- *Zadiile* apartin tipului de zadie vanata, cu "trupul" vanat şi "toiagul" roşu, invargat cu alesaturi inguste. Jos este tivită cu ciucuri şi cu "brânel peste ciucuri"

- *Franghia* – asemenanatoare celorlalte subzone etnografice învecinate.

Costumul bărbătesc este compus din: căciula sau palarie, cămaşă, cioareci şi încăltaminte.

- *Cămaşă*: cămaşă scurtă se poartă varata în pantaloni; ornamentatia – o regăsim la guler, penele pe chept ce sunt cusute cu "taieturi".

- *Cioarecii* – sunt largi, au introdusa la cusătura pe lungime o "creasta" din postav roşu şi negru ce apare şi la tivul de jos.

- *Pieptarele* – despicate în fata, iar ornamentica este realizata cu o cusătura indesata de matase cu colorit destul de sobru.

- *Ţundra scurta* – denumita şi suman scurt (o varietate remarcabila de postav cu şireturi aplicate). Gulerul – mare, patrat, ce aminteste de haina de stepa (in special la costumele regiunilor de granita).

- ***Zona Bihor***:

Costumul femeiesc – şi aici se remarca aceleasi elemente ce constituie portul traditional al zonelor învecinate.

- *Cămaşă* - compusa din “spatoiul românesc” (cămaşă rupta) din pânză de cânepă şi bumbac; cămaşă de tip clasic – cu foile incretie la gât ce sunt susŢinute sub guler de “creturi şi încheiate cu cheite decorative”, iar mâneca acesteia este terminată în volan (“fodra”) încreţit cu “scafatura”; ornamentul mânecii are doua forme: cea veche este cu “brate” sau “jure” (trei benzi orizontale – pe umăr, cot şi subcot), a doua forma este cu un rand vertical de la umăr în jos – “pe branca-n jos” - în motive geometrice cu roşu pentru fetele tinere şi negru pentru femeile mai în varsta; mai tarziu apare “spatoiul” cu croiala cu mâneca prinsa din umăr iar în fata cu cheptar în genul cămaşilor barbatesti contemporane de oras; modelul se concentreaza pe “spete”, “cheptar” şi mâneci, scafatura (creturile volanului) fiind inlocuita aici cu “pumnarul”.

- *Poalele* – albe, neornamentate, mai tarziu aparand şi poalele separate.

- *Zadia* – purtata numai în fata (singura) cu o mare varietate în ornamentatie; în trecut exista zadia neagră careia i-a urmat “zadia aleasa cu carligul” (o bordura jos) după care “zadia banateana” pentru ţinuta de sărbătoare cu ornamentica bogata în cadrul careia predomina roşul, verdele şi vanatul liliachiu.

- *Brâul* – pumnata poalelor ornamentată linear cu colorit specific.

- “*Felega de branca*” – un ştergar ce se poarta pe braţ la Ţinuta de sărbătoare.

- *Podoabele* - zgarzile pline de mărgele sau confecţionate din drot (sârmă de aramă şi mărgele); barsonul – un fel de salba din bani prinsi cu sârmă.

Costumul bărbătesc este identic cu costumul reprezentativ al celelaltor zone etnografice învecinate, cu deosebirea că, la cămaşă veche, croită drept, mânecile slobode, gulerul ingust şi gura cămaşii, erau tivite cu “sinor” roşu sau negru.

- ***Zona Mărginimea Sibiului (Sadu)***:

Costum de femeie - alcătuit din: ie, fusta simpla, poale, surte, pastura, propcada, bitusca, cojoc, opinci.

- *ie cu pui rosii*: ţesută în război din fire de cânepă amestecate cu fire de bumbac, ce avea pe mâneca în dreptul umărului cusut pe orizontal modelul “puilor” cu “arnici” roşu, iar pe lungimea ei era cusută o singura umbrejie cu bobin negru; la gât se incretea cu ciupag (guler) şi se încheia în partea stânga a gâtului cu copci deasupra unei deschizaturi; existau iile cu doua umbrejii atât pe mâneci cât şi pe piept; mânecile se încheiau jos tot prin încreţituri prinse într-un model cusut cu arnici roşu sau negru – obinzeala; iile fetelor spre deosebire de cele ale femeilor aveau fodori.

- *Fusta simplă*, cu ajur, brodată, având lărgimea de la 2.80 până la 3-3.50 metri.

- *Poalele* se incingeau cu bertelii.

- *Surtele* - ţesute în casa, simple, cu flori rosii, cu fir metalic, brodate (decupate) cu feston (cheiţa) de care se prind colţii. Surta din fata, mai lata decat cea din spate, este terminată în partea de jos cu ciucuri din ibrisin negru (de 8-10 cm).

- *Pastura* – neagră cu ciucuri (pe cap) – colţurile ei mai lungi le rasuceau şi le treceau peste crestetul capului formand asa zisele coarne.

- *Propcada* – purtata peste pastura în anotimpul rece.

- *Bitusca* – scurta, din piele de miel.

- *Cojocul* – din piele de oi (lung cu mâneci lungi – nu il purta oricine)

- *Bubou* – din postav negru

Costum bărbătesc – alcătuit din: cămaşă lungă – din clini scurti numai până-n talie şi totodata înguşti. Pe partea din fata a acesteia se afla o deschizatura cu cusături verticale cu arnici negru râurile şi penitele (dreapta – stânga); nădragi – din postav; şerpar – curea de piele; laibăr – din postav negru de lână căptuşit; pieptar de piele cu flori roşii, specific costumului vechi sau pieptar nou asemănător cu cel saliştenesc.

- ***Zona Mărginimea Sibiului (Sălişte)***:

Costumul vechi de femeie (rămas în lada de zestre a bătrânelor satului) se compune din: costumul cu şorţ în fata şi catrinţa în spate, având cămaşă într-una cu poalele, şorţ, catrinţa, brâu, încălţăminte.

- *Cămaşă femeiască* aparţine tipologiei de cămaşi cu "*umeraşi şi şiruri*" pe mânecă, încreţită sub guler cu ciupag, iar în spate "*creţul după cap*". Chiar dacă întâlnim şi în unele zone învecinate elemente constitutive ale acestei cămăşi, totuşi originile ei se regăsesc aici; mâneca lungă, largă, terminată cu "betuta", se poarta inturnata. Ornamentul mânecii, delicat, se constituie din cheiţa cusută cu galben la umerasi sau altiţa, cele doua şire lungi pe braţ, "*dul*" sau " *ciubac*" şi trei sire scurte pornite din umeraşi (cusute cu lanica sau matase neagră).

- *Ţundra neagră* – purtată atât de tinere cât şi de femeile în varstă, cu croiala în 12 clini. Există aici şi varianta scurtă, pentru zilele de muncă.

- *Poalele* – neornamentate, pe care se pun catrinţele vinete sau roşii (ornamentate cu varguţe orizontale) în partea din spate, iar în faţă şorţul negru.

- *Brâul* – ales în dungi sau "*brâul turcesc*" – adus din Dobrogea.

Costumul nou de femeie se încadreaza în tipologia costumului cu două catrinţe şi se compune din: pahiol (*pe cap*), iie, poale, două catrinţe, brâu, încăltaminte.

- *Cămaşă* – mai putin larga cu mânecile mai scurte care se termina în volan "fodra" este ornamentată cu "ciocanele" (*dungi negre cusute dens, care se întind vertical pe mâneca, cat şi pe piept*). Umerelul a rămas pe umăr tot atât de discret, iar printre ciocanele se întind şi "sirele scurte".

- *Catrinţele* – din postav negru, ornamentate la partea de jos cu o bordură brodată cu fir auriu şi mătase neagră, tivite de-a lungul cu dantelă neagră, iar în partea din faţă, spre deosebire de cea din spate, având ciucuri la tivul de jos.

- *Brâul* – ţesut tricolor.

Costumul nou bărbătesc este alcătuit din cămaşă, cioareci, chimir, caciulă sau pălarie şi opinci.

- *Cămaşă* - veche – ţesătura cu hir (pânză de casă cu vargi rosii); nouă – din pânză industrială, ambele tipuri de cămaşă păstrând croiala cu barburi (clini

intercalati în mijlocul stanilor din faţă şi din spate). E legată de un ornament asemănător ca formă unei cruci.

- *Cioarecii* – din pănură albă, mulaţi pe picior.

- *Cureaua* – brodată cu şuviţe din piele sau din metal, considerată o adevarată operă de artă.

- *Proştia* – ciobanii o folosesc peste chimir – o cureluşă de circa 3 m

- *Cojocul* – cunoaşte o utilizare destul de frecventă, în forme destul de variate: pieptar înfundat, pieptar despicat (naţional), cojoace scurte, biţuşcă (cu broderii extrem de rafinate).

Zona etnografică BANAT

- ***Zona de câmpie***:

Costumul femeiesc din Câmpia Banatului se compune din: îmbrăcămintea capului, cămaşă, poale, opreg cu ciucuri, catrinţa, brâu, brăcirăşi încăltaminte:

- *Cămaşă* din pânză învărgată "cu cinari" sau "sada" (pânză creaţă), este încreţită în jurul gâtului, iar mânecile cu "fodor". Ornamentatie în alb-negru şi fir auriu cu motive geometrice.

- *Opregul cu ciucuri* se purta perechi cel din fata fiind inlocuit cu catrinţa (inca din secolul trecut) - foarte cautate şi apreciate erau catrinţele cu fir auriu sau argintiu, ornamentatia lor acoperind intreaga suprafata a acesteia.

- *Brâul* - ţesut policrom

- *Bracira* - pusa peste brâu, în ornament linear viu colorat

- *Pieptare* cu "bumbi", cu "pisari", cu "oglinzi"

- *Şube* – din pănură în alb şi vanat.

Costumul bărbătesc se compune din: cămaşă, cioareci, brâu sau chimir (praschie), vesta "chiutus", încălţăminte şi căciula sau palarie.

- *Cămaşă* - croită drept, foarte lungă (tipologia cămaşii dunarene), cu mâneca încreţita, ornamentată cu alb, ornament pe care-l gasim şi pe mâneca, guler şi pumnari. Poala cămaşii are o bordura ornamentală la fel ca şi restul aesteia.

- *Cioarecii şi vesta* ("chiutusul") - din pănură alba, extrem de ornamentati cu "sinoare" impletite din lână.

- *Praschia – chimir* (in unele parti ale zonei)

- *Şuba* – de culoare verde, de unde şi denumirea de "durutul verde".

- **Zona de munte**:

Costumul femeiesc se compune din: *îmbrăcămintea capului, cămaşă, poale, opreg cu ciucuri, catrinţa, brâu, bete şi încăltaminte*. Impodobirea capului cu: latita de mărgele cu "primbura" (panglica) de care sunt prinse doua randuri de banuti. Pieptanatura cu "corni" (pe urechi) la femei. Peste aceasta pieptanatura se pune "ceapsa", iar la marginea ceapsei pe frunte o "primbura" cu doua randuri de arginti.

- Cămaşă e confecţionata din pânză groasa, încreţita la gât, mâneca se termina cu fodori susŢinuti de "braţarie" - ornament pe creturile volanului. Ornamentatia este foarte bogata şi o regăsim pe guler ("salbanasi") , pe piept

(foile sau puii), şi pe mâneca (blană) reprezentată prin motive geometrice. In funcţie de decorul mânecii, distingem mai multe forme de ornamentare:

- "blană" compacta.
- "blană" cu taietura.
- "ciuratura" (trei randuri de cusătura perforata pe alb).
- "blană" de randuri (doua-trei randuri verticale).

- Poalele foarte largi, ornamentate la tiv cu stilizari florale.

- Opregul – 1. petecul de opreg (portiunea ţesută) şi ciucuri lungi; 2. catrinţa (inceputul secolului al XX-lea) – ornamentul reprezentat prin cu "orjane".

- Brâul – ţesut în patru ite în motive geometrice; brăcira – elementul ce se ataseaza peste brâu.

- Cojocul – în forma de pieptar despicat, ornamentat cu broderie din lână.

Costumul bărbătesc se compune din: *cămaşă, cioareci, laibar, brâu, bracira, încălţăminte şi căciula sau palarie*.

- Cămaşă de tip vechi - dreapta cu guler mic şi mâneca larga, careia i-a urmat cămaşă cu platca cu ornamentica redusa.

- Cioarecii - mai ajustati pe picior (la costumul cu cioareci cămaşă se poarta inauntru).

- Ismenele cu ornamente ca şi la cămaşă cu "ciuratura" jos la tiv, însă şi "ciocoti" (ciucuri).

- Laibărul - cenuşiu natural sau negru.

- Cojocul - în forma de pieptar înfundat; cojocul lung - cu acelasi tip de ornamentare - dispărut însă de mult timp (abandonat).

- Şuba (Caras-Severin) – albă, din pănură, ornamentată prin aplicaţii de şireturi negre (sinior).

- Căciula –"clabatul" forma asemănătoare tarabostesului nobililor daci (varianta veche); formă ţuguiată, din blană neagră (forma nouă).

- ***Zona Oraviţa***:

Costumul femeiesc e compus din aceleaşi elemente caracteristice întregii zone a Banatului, având urmatoarele particularitati:

- "*mununa*" din mărgele;

- *Opregul* cu petecul lat; opregul –ţesut din lână şi fir metalic, în motive geometrice alese în război şi din ciucuri lungi până la nivelul lungimii poalelor (se remarca latimea mare a petecului ţesut şi faptul ca se poarta perechi, unul în faţă şi altul în spate).

- *Cămaşă - increţită la gât*, mâneci terminate cu fodori, şi ornamentaţie în alb sub formă de "*cheie pe mânecă*"; pe lângă aceasta se întinde "*ciuratura*" (cusătură cu fire trase în genul "*sabacului*") - ornament perforat pe alb

- *Brâul* – în dungi orizontale; brăcira – betele

- *Vesta* – "prasliuc", cu clini la subraţ şi lungă până la şolduri, cu ornamente de postav roşu.

- *Podoabe*: salbă – "banii de la guşă"; podopabe de cap – conci şi ceapsă.

Costumul bărbătesc este alcătuit din: *cămaşă, cioareci, brâu cu brăciră, căciulă sau pălărie; opinci.*

- Cămaşă este croită drept, cu mâneca încreţita la umăr, guler lat şi pumnari, având ornamentul în cheie şi creturi în alb. Prezenta cheii o regăsim şi la poale, alaturi de ciucuri (colţisori cu acul).
- Cioarecii – din pănură alba – cu un ornament redus la buzunare.
- Brâul – colorat în roşu la costumul vechi şi în verde sau albastru la cel nou; bracira – bete.
- Vesta – din pănură, "prasliuc"
- Cojoacele vechi albe cu broderie de matase au dispărut la inceputul secolului al XX-lea.

Zona etnografică DOBROGEA

Costumul din aceasta zona etnografică, din punct de vedere al caracteristicilor, este strâns legat de costumul din Câmpia de pe malul stâng al Dunarii (Giurgiu, Calarasi, Ialomita, Braila): cămaşă dreapta; pestelca cu chenare verticale pe margini, haim de dimie.

Costumul femeiesc se compune din: *cămaşă, două pestelce, sau fustă şi o pestelcă, podoabe de cap, încăltăminte*.

- Cămaşă – cu mâneci largi, croită într-una cu poalele, numita cămaşă "de-a-ntregul" uneori fără guler, din pânză de bumbac, ornamentată prin ţesătura cu dungi albe şi crete "chirochia". Întâlnim aici şi un alt tip de cămaşă, cel cu platca.
- Pestelca – cunoaste aici o mai mare varietate; se poarta una-n fata şi alta-n spate; din ţesături de lână, ornamentată cu doua chenare dispuse vertical pe marginile laterale ale pestelcii, cu motive geometrice într-o cromatică foarte variată; în sudul Dobrogei apare motivul "puii" (buline mici); în nord (Tulcea) – model opulent – "pestelca cu pisc"
- Fusta ("androc" - rochie)– lungă, încreţita, din ţesătura de casa cu ornamentică şi cromatică diversă.
- Betele – "chingă" – mai rar (pestelca este legată cu baerul).
- Pieptar – "boandă"
- Cojoc lung - "giubea", "zabun", "cataveica".
- Încăltaminte - "imineii" sau "mesii" – în forma apucului clasic.

Costumul bărbătesc este compus din: cămaşă, pantaloni, brâu, ilic, încăltaminte, căciula sau pălărie, completat de piptar, cojoc, boandă, ca şi de flanea, gheba, manta şi glugă ciobănească.

- Cămaşă confecţionată din bumbac sau borangic (integral sau numai pieptul), cu "*chirachie*" (pânză cu vargi) sau cu "*sabace*" – albe şi galbene din borangic (cămaşă de sărbătoare); <u>cămaşă veche</u> – dreapta cu mâneci slobode; <u>cămaşă nouă</u> – cu platca cu mâneca adunata în "braţarie" se purta în funcţie de anotimp, în pantalon sau în afara acestuia.
- Pantalonii – largi, încreţiti pe "*bârneţ*", denumiţi "*parpati*", "*dolvani*" sau "*belnevici*", confecţionaţi din aba de culoare cafenie, neagră sau vânătă, decoraţi cu gaetane negre şi colorate.

- Brâul – lat, alb la munca şi roşu sau negru la sărbătoare, era indoit sau intins, cu ciucuri atarnand pe şold.

- Ilicul – din acelasi material cu pantalonul, petrecut în faţă, cu rascroitură rotundă la gât.

- Opincile – inlocuite cu “conduri” sau “iminei” (pantofi cu limbă).

H. ARHITECTURA POPULARĂ (RURALĂ) – elemente de arhitectură, clasificare şi tirpuri de case (exemplificări zonale)

Seria tipologică a adăposturilor umane la romani are la bază adăpostul arhaic, care se mai întâlneşte încă şi astăzi, în special în cazurile sezoniere. Ea stă la originea locuinţei. În plan evolutiv, apare casa cu o singură încăpere, cu o singură uşă şi, urmând paşii fireşti ai evoluţiei, ajungem evident la construcţiile cu mai multe încăperi. În ceea ce priveşte arhitectura ţărănească, pe meleagurile româneşti ca primă formă de locuinţă se cunoaşte încă din neolitic bordeiul, aşa cum susţine E. Zaharia, nefiind caracteristic unui anumit grup etnic, ci construit doar ca o rezolvare a unor probleme economice, istorice sau climatice. Alături de această formă de locuinţă a existat pentru perioada respectivă şi coliba.

În perioada 1925-1935, Universitatea Bucureşti a întreprins cercetări de sociologie asupra satelor românesti, cercetări care au trezit interesul public pentru fenomenul etnografic şi pentru obiectele de artă populară şi arhitecturală. Ultima expozitie deschisă în 1936, sub directa îndrumăre a prof. D. Gusti şi a colaboratorilor săi a constituit nucleul marelui muzeu de arhitectură şi artă populară – Muzeul Satului din Bucureşti. Acesta constituie un document autentic şi preţios pentru studiul istoric şi etnografic al poporului român, ilustrează evoluţia vieţii, arhitecturii şi artei populare românesti (tipurile de locuinţe din fondul monumentelor de arhitectură populară din cadrul Muzeului Satului, Bucureşti, prezentate ca exemplu, se regăsesc în anexă).

Construcţiile arhitecturale exprimă întreaga gamă produsă de toate zonele geografice, case din regiuni montane, colinare, de Câmpie, Deltă, etc. Casa ţărănească este construită din lemn de stejar, fag sau brad şi se prezintă sub numeroase variante diversificate pe zone şi regiuni etnografice, având însă cate o nota caracteristică încadrată într-o schemă uniţară de plan şi decor. Una dintre trăsăturile fundamentale ale arhitecturii românesti, este monumen-talitatea. Ca elemente arhitecturale, putem aminti aici de cununile orizontale de bârne şi existenţa pentru decor a unor stâlpi de lemn sculptaţi ş.a.

Unele elemente arhitecturale caracteristice se repetă de la o zona la alta, formând trăsături generale comune, cum ar fi: planul format din trei piese (încăperi), prispele de-a lungul fatadelor (terase deschise şi acoperite), similitudini de plastică arhitecturală şi proportii, motive decorative referitoare la decorarea structurilor de lemn aparente, cu stâlpi ciopliţi cu motive geometrice.

Interiorul caselor ţărăneşti constituie un ansamblu organizat după anumite reguli, structurată de o tradiţie transmisă de-a lungul generaţiilor. Regula de bază este cea a umplerii complete a spaţiului. Fiecare mobilă, fiecare piesă de ceramică, fiecare ţesătură are un loc bine precizat, delimitat pe lângă funcţionalitate şi de criterii estetice. Elementul indispensabil al interiorului este "*scoarţa*" de lână a cărei varietate regională este marcată de diferenţe de compoziţie şi colorit, realizate în cazul pieselor vechi din vopsele vegetale.

Au existat nenumărate opinii ale unor importanţi critici de artă, printre aceştia amîntindu-l doar pe marele critic de reputaţie mondială Giulio Carco Argan, care cu prilejul vizitării Muzeului Tehnicii Populare din Sibiu a făcut următoarele aprecieri – este "*un muzeu unic în lume*" şi tot el spune că "*inceputurile artei populare ţărăneşti trebuiesc cautate în uneltele vieţii satelor*".

Zona etnografică MUNTENIA:

- Tipuri de bordeie: locuinţa semiîngropată; locuinţa de suprafaţă.
- Casa construită la suprafaţa solului, de formă patrată.
- Tipologia casei româneşti pe un rând.

Locuinţa semiîngropată era acoprită cu un aoperiş în 2 ape, având în interior vetre de foc amplasate în groapă (pe una dintre aceste vetre era clădit cuptorul primitiv boltit, din pietre tot mai mici, plasat în colţul de răsărit al locuinţei, opus întrării; pe lângă acestea au fost găsite cuptoare de copt pâine, râşniţe şi ceramică). Construcţia prezenta anumite facilităţi – era răcoroasă în verile toride, fiind totdată uşor de încălzit pe perioada iernii.

Locuinţele de suprafaţă (cu funcţionalitate precisă – atelier de fierărie, etc.) îşi au originea în vechile bordeie traco-dacice. Pereţii erau din bârne de lemn şi nuiele împletite lipite cu lut, vatra pentru foc fiind deschisă.

Casele la nivelul solului (locuinţe destul de solide de tipul bordeiului), având un plan de formă pătrată (aprox 4,20 m), erau construite din lemn masiv pe un şir de pietre (din acest motiv au o răspândire redusă şi sunt mai greu de regăsit şi identificat).

Casa ţărănească pe un rând: *casa cu cămară* (zona Buzăului) – locuinţa a fost întregită cu o încăpere aparte pentru păstrarea alimentelor, în primul rând a cerealelor, obţinute cu mult mai multă trudă decât în zonele joase (localnicii îşi procurau toate acestea la schimb pentru zilele de muncă prestate în zonele apropiate); *casa cu tindă*, secţiune ce a fost transformată în odaie de locuit, preluând funcţiunile casei de dinainte (care a devenit astfel odaie aranjată cu mai multă grijă pentru latura estetică, fiind folosită rar, deseori lipsindu-i soba de încălzit); *casa cu cuptor de pâine în tindă* – s-a constituit din casa cu tindă, întregită cu anexe laterale prin dublarea pereţilor construcţiei şi prelungirea acoperişului peste acese încăperi secundare (anexele au preluat o parte din funcţiunile tindei, casei şi cămării, apărând latura cea mai expusă vântului); planul casei conţinea 2-3 încăperi cu vatră de gătit 1-2 cămări sau 1 încăpere cu intrare laterală pentru adăpostirea oilor sau a uneltelor mari; uneori încăperea anexă era dispusă pe latura casei dinspre interiorul curţii şi era utilizată ca bucătărie de vară sau cămară, denumită „*celar*", ca şi încăperea care a întregit planul casei cu tindă.

Interiorul casei, structurat din punct de vedere funcţional astfel: colţul cu vatra pentru foc; colţul cu pat; colţul cu masă; colţul de după uşp cu laviţă sau podişor pentru vase.

Acoperişurile respectă formele tradiţionale, constituind rezultatele unor analizări pentru asigurarea unei cât mai mari stabilităţi a costrucţiei, în funcţie de posibiltăţile de adaptare după materialele disponibile şi condiţile climatice locale.

Iniţial, acoperişul se construia în 2 ape, ulterior fiind preferată soluţia constructivă în 4 ape, care conferea stabilitate sporită. În unele zone se întâlnesc forme asemănătoare pentru acoperişurile de trestie şi şiţă (plăcuţe de lemn de 15-20 cm lungime şi 3-4 cm lăţime, montate după tehnologia *„solzului”*). Acestea, alături de şindrilă întregeau arhitectura populară prin cioplirea lor în diferite forme, îndeosebi a celor de pe coama acoperişului.

Tipuri de locuinţe din fondul monumentelor de arhitectură populară din cadrul Muzeului Satului, Bucureşti:

- *casa din Trăisteni, Prahova – sec XIX* – construită pe temelie înaltă din piatră cu pereţi din bârne încheiate „sâneşte” şi acoperiş în patru ape din şindrilă; foişorul şi prispa cu balustradă din scânduri traforate.
- *casa din Stăneşti, Argeş – sec XIX* – casă cu două încăperi (de locuit şi de oapseţi) şi tindă mediană cu vatră liberă şi horn, la care se adaugă prispa cu stâlpi de lemn fasonaţi simplu plus arcade din paiantă.
- *casa din Suici, Argeş – sec XX* – construită din bârne de brad cioplite şi tencuite, pe un soclu înalt din piatră care adăposteşte pivniţa şi coteţele de păsări şi acoperiş în patru ape din şiţă ce reuneşte două construcţii în unghi drept, cea de-a doua construită pentru tinerii fmailiei, iar în lte situaţii având funcţie de reprezentare – casă de oaspeţi.

Zona etnografică OLTENIA:

- Tip de bordei: locuinţa semiîngropată.
- Locuinţa de suprafaţă: casa pe un rând.

Casele cu două încăperi s-au generalizat şi diferenţiat în feudalism: locuinţa semiîngropată şi locuinţa la suprafaţă.

Există variante ale locuinţei semiîngropate: cu 3 sau 4 încăperi sub nivelul pământului, cu 3 sau 4 “gropi”: tindă (gârlici) – 3 x 5 m, “la foc” – ogeag – 3 x 4 m sau 4 x 4 m, sobă (camera de locuit) – 4 x 4 m, şi celar (cămară) –3 x 4 m.

Construcţiile mai solide ajungeau până la 150-200 de ani vechime, ca şi casele de bârne.

Casa pe un rând s-a dezvoltat din două tipuri iniţiale: casa cu cămară şi casa cu tindă, rezultând casa cu cămară (Gorj) şi casa cu cămară şi prispă, spune P.H. Stahl. Elementul caracteristic în zona Gorj este adâncimea mare, casa fiind mărginită cu bârne largi orizontale. În timp ce au scos vatra din camera de locuit sau au mai construit una în cămară, devine locuinţă zilnică, camera de veghe având rol de odaie frumoasă.

În Gorj ambele caturi sunt construite din lemn (la casele vechi catul de jos este întotdeauna o pivniţă, la casele noi catul de jos cuprinde o bucătărie şi o odaie de locuit). Casa joasă este masivă şi greoaie, casa înaltă are o siluetă zveltă datorită stâlpilor.

În zonele pomicole şi viticole, modul de depoziţare a determinat înălţarea caselor pe zidărie şi apariţia pivniţelor în temelia lor.

Acoperişurile sunt de paie sau trestie - în zonele joase expuse vânturilor acestea sunt mai scunde şi astfel construite încât să nu poată fi smulse uşor – precum şi de şindrilă sau draniţă în zonele colinare sau muntoase, contribuind la reducerea înălţimii.

Casa pe două rânduri. Primele case au fost construite de meşteri locali, meşteri de aici, din Oltenia. Nivelul de jos se caracterizează prin prezenţa a două încăperi cu intrări separate servind de pivniţă şi de "căsuţă" (odăi de locuit şi de păstrat lucruri) iar nivelul de sus, prin existenţa a două încăperi cu o singură intrare (prin tindă) servind de tindă şi de "casă". Respectau întru totul organizarea planimetrică a caselor româneşti străvechi de lemn cu grădele.

Interiorul este identic cu al caselor munteneşti.

Tipuri de locuinţe din fondul monumentelor de arhitectură populară din cadrul Muzeului Satului, Bucureşti:

- *casa din Goicea Mică, Dolj – sec XIX* – construcţie din cărămidă cu acoperiş în patru ape din ţiglă având în plan două camere şi tindă pe mijloc (cu funcţie de bucătărie); în camera de locuit era amplasat războiul de ţesut, air în cea de oaspeţi se simţea abundenţa ţesturilor decorative (scoarţe cu cârlige sau păpuşi şi perdele de borangic sau bumbac în croatică vie).
- *casa din Drăghiceni, Olt – sec XIX* – construcţe semiîngropată de tradiţie neolitică (bordei). Locuinţă de tip arhaic, cuprinde în plan 3 spaţii (încăperi) funcţional diferite – *gârliciul* (echivalentul tindei de suprafaţă), *ogeacul* şi *la foc* (camera în care este amplasată vatra liberă cu horn). Părţile de perete îngropat sunt căptuşite cu blăni de stejar, iar pereţii de pe laturile înguste sunt construiţi din cărămidă. Învelitoarea (acoperişul) este realizată din straturi succesive trestie, paie şi pământ.
- *casa din Ceauru, Olt – sec XIX (1875)* – este construită pe o fundaţie din pietre de râu; curpine tindă mediană („*la foc*"), camera de locuit („*sobă"*) şi cămara („*celar"*); are perţi din bârne încheiate în „*căţei*", iar acoperişul, în 4 ape este din şiţă lucrată „*în solzi de peşte*" şi variantă de coamă realizată dîntr-un şir de „*ciocârlani*"(ultimul rând de şiţă). La această casă în planul de construcţie este prevăzut şi pridvorul.
- *casa din Curtişoara, Gorj – sec XIX* – construită din bârne pe fundaţie din bolovani având 2 încăperi (camera cu vatră pentru gătit şi camera de dormit) şi acoperişul în 4 ape din şindriliţă de brad; apar ca elemente pivniţa regăsită la primul nivel al casei, foişorul, dar şi prispa („*târnaţul*") ce se întinde pe 3 laturi ale pereţilor (stâlpii acesteia sun fasonaţi cu caneluri oblice, cu inele şi capiteluri de forme diverse).

Zona etnografică MOLDOVA:

- Tipuri de bordeie: colibă; bordei; bordei rectangular (caracteristic acestei zone).
- Construcţii la suprafaţă: casa pe un rând – casa cu tindă; casa cu vatră.
- Casa pe doua rânduri.

În Moldova secolelor IX-X locuinţa caracteristică aşezărilor de tipul siliştilor are forma unui semi-bordei rectangular ce prezintă în partea opusă intrării care probabil era în trepte un cuptor de încălzit şi copt din pământ sau pietre lipite cu lut. Amintim aici o serie de alte tipuri de cuptor ce se afla în afara locuinţei şi care constituia de fapt bucătăria de vară. Alături de acestea s-au folosit şi vetrele portabile din lut ars.

Tipuri de locuinţe. În cadrul tipologiei casei ţărăneşti moldoveneşti amintim în ordinea apariţiei: construcţiile la suprafaţă (în Spinoasa); casa cu tindă; cu tindă simplă; casa cu tindă rece şi cămară (pentru a asigura o mai bună păstrare a alimentelor decât în tinda sau în podul casei); casa cu tindă rece şi cu două sau mai multe încăperi (zona de podgorie), casa cu vatră pentru foc; casa cu tindă transformată în odaie de locuit ce poartă numele de "aplecător" sau "polată"; tipul de construcţii lungi de câte 20-30 m reunind sub acelaşi acoperiş în două ape, casa, grajdul şi magazia (Ţinutul Jijiei); casa pe două rânduri sau cu două caturi (s-a dezvoltat din casa pe un rând cu cămară sau cu tindă pentru asigurarea unui regim termic constant în ceea ce privea păstrarea unor produse ce erau mai solicitate iarna şi primăvara – spaţiul pentru fructe şi vinuri). Aceasta s-a obţinut prin înălţarea caselor pe temelii de piatră şi amenajarea unei pivniţe în temelie. Sunt întâlnite totuşi sporadic în partea de deal şi mai ales de munte a Moldovei până spre Suceava şi Câmpulung. Aceste case erau prevăzute în partea din faţă cu un pridvor întregit cu un foişor unde se află amplasată uşa din grădele a gârliciului, iar în josul lui uşa pivniţei. În ceea ce priveşte tehnica de construire, întâlnim terminologia "*case în furci*".

Acoperişurile se constituiau din trestie deoarece, a materie primă, se procura şi să clădea mai uşor. Aşezarea trestiei se realiza în solzi sau pescăresc. Coama acoperişului se întărea într-o împletitură de trestie sau printr-un uluc de scândură, deseori decorat. În Podişul Moldovei se folosea stuful solzit în pantă continuă ce se bătea cu piepteni speciali de lemn. Alături de acest tip de acoperiş întâlnim acoperişul din draniţă lungă de 80 cm, lată de 10-15 cm şi groasă de 1 cm. Se bordea cu sfredel ţigănesc ascuţit iar fiecare draniţă era bătută cu cuie de lemn.

Acest tip de locuinţă avea pe parcursul pereţilor plasaţi stâlpii (de număr variabil), înfipţi în pământ (pentru o mai mare rezistenţă), şi care erau în partea de sus cioplіţi ca o furcă, pentru aşezarea celor 4 grinzi ce reprezentau suportul grinzilor tavanului. Erau mai apoi împletite de jos în sus nuiele ce se "năglăjau" cu pământ amestecat cu paie sau pleavă. Partea de sus a furcilor este îngroşată şi pe ea se sprijină "lungişul" (bârnă orizontală) care, împreună cu celelalte, alcătuiesc cununa pe care se aşează "*cosorobii*" – susţinătorii şarpantei acoperişului.

Interiorul casei pastrează caracteristicile celorlalte zone.

Tipuri de locuinţe din fondul monumentelor de arhitectură populară din cadrul Muzeului Satului, Bucureşti:

- *casa din Zăpodeni, Vaslui – sec XVII* – locuinţă monocelulară reprezentând un străvechi tip constructiv, realizată din bârne masive de stejar încheiate la capete în „*cheutori*"; locul prispei este sugerat de o bancă cioplită dîntr-un trunchi de stejar.
- *casa din Straja, Suceava – sec XVIII (1770)* – locuinţa este aşejată pe o temelie joasă din piatră, având cameră de locuit, tindă largă şi cămară ai căror pereţi sunt realizaţi din trunchiuri rotunde dispuse „*în cununi*" orizontale încheiate cu tăietură „*căucească*"; acoperişul în 4 ape cu învelitoare dein şindrilă de brad, prelungindu-se spre faţă, acoperind astfel şi prispa deschisă.
- *casa din Luminiş, Neamţ – sec XIX* – pezintă din punct de vedere structural 2 camere (*odaia mare* şi *odaia mică*), tindă mediană, sală şi cămară (*chilerul*); construcţia este aşezată pe temeli de piatră, având pereţi de bârne şi acoprişul în 4 ape din draniţă dispusă în săgeată; pe 3 din laturile caseiregăsim cerdacul cu balustradă din scânduri traforată şi cu sâlpi având ca element decorativ floarea.

Zona etnografică TRANSILVANIA

Seria tipologică a locuinţei nu face nici aici excepţie, vorbind de începuturile acesteia ca având la bază forma de colibă, urmată fiind de:

- locuinţa semiîngropată
- casa ţărănească
- casa pe un rând – cu cămară, cu cămară şi târnaţ pe colţ, cu cămară şi tindă pe colţ, etc.
- casa pe doua rânduri
  - casa cu două niveluri
  - casa pe două rânduri întregită cu o cameră sau două camere.

Locuinţa semiîngropată, casa ţărănească, ulerior apărând casa pe un rând.

Casa pe un rând o regăsim în mai multe variante: *casa cu cămară* (Haţeg, Pădureni) – sunt construite din bârne rotunde cu acoperiş înalt de paie (au coexistat cu cele cu tindă); *casa cu cămară şi târnaţ pe colţ* (cu arcade semicirculare între stâlpii de susţinene – Ţara Moţilor, Ţara Zarandului, Ţara Abrudului şi Depresiunea Călăţele) a coexistat cu cele cu tindă – la aceasta cămara a fost transformată în locuinţă obişnuită, cea iniţială a devenit "casa frumoasă", "casa dinainte" unde se păstrau piesele de interior mai frumoase, mai valoroase, de exemplu Casa Avram Iancu din comuna cu acelaşi nume (sfârşitul sec XVIII), având pereţii din bârne masive de brad şi acoperişul foarte înalt din şindrilă; *casa cu cămară şi tindă pe colţ* (Ab) – aici se află o "*camniţă*", horn de lespezi în pod iar cuptorul de pâine este situat în afara casei sau într-o cuptorişte; în unele cazuri s-a întregit planul cu a doua cameră. *Casa cu tindă,* în variantele: casa cu tindă simplă sau cu tindă rece (Cluj), casa cu tindă rece cu cămară (Maramureş, Năsăud, Lăpuşi), casa cu vatră simplă în tindă, casa cu cămară şi

tindă cu cuptor (casa cu mai multe încăperi şi tindă în cuptor), casa cu vatră de gătit în tindă şi corp de încălzit, casa cu cămară (M-ţii Apuseni, Pădureni), casa cu tindă – funcţie mixtă. În Maramureş tinda s-a menţinut cu funcţia iniţială, dar i s-a mai alăturat o cămară (se ţineau o parte din produse şi vase).

Casa pe două rânduri (M-ţii Apuseni, Ţara Haţegului) – case cu două niveluri (Pod Târnavelor), casa pe două rânduri – întregită cu o cămară sau cu două camere (Sibiu).

Tipuri de locuinţe din fondul monumentelor de arhitectură populară din cadrul Muzeului Satului, Bucureşti:

- *casa din Chiereluş, Arad – sec XVIII* – este situată pe fundaţie de piatră, fiind construită din pereţi de bârne de stejar lipiţi cu pământ prin interior şi chiar în exterior; acoperişul în 2 ape realizat prin suprapunerea în trepte a stufului pe şarpantă de lemn; planul construcţiei cuprinde tindă mediană, 2 vetre cu deschideri petru gurile de foc, camerra de paradă şi cameră locuinţă permanentă.
- *casa din Şerel, Hunedoara – sec XIX* – construcţie din piatră de stâncă lipită cu lut, având în plan o singură încăpere cu târnaţ ce la faţadă este încadrat de 4 stâlpi şi ridicat cu aproximativ 1 m pentru a se putea construi intrara în pivniţă; podeaua este din pământ bătătorit, prezentând însă şi o porţiune podită cu scânduri; acoperişul din „*jipi*” şi „*snopi*” de nuiele; ca o caracteristică aparte, ferestrele sunt mici şi existente pe toate cele 4 laturi ale casei.
- *casa din Dumitra, Alba – sec XIX* – planul casei cuprinde: casa de locuit, la care se adaugă tinda; sistemul constructiv păstrează vechea tehnică neolitică a gardului din nuiele „*bruşite cu lut*”, care formează scheletul construcţiei; acoperişul este realizat din snopi şi jipi de grâu.
- *casa din Sălciua de Jos, Alba – sec XIX (1815)* – este planul cel mai răspândit până în sec XX; prezintă rpispă, tindă şi o singură cameră de locuit, acestea realizate din bârne de brad cioplite în 4 feţe; acoperişul (chiar de 3 ori mai înalt decât înălţimea pereţilor) este realizat din paie de grâu călcate cu piciorul; tinda este prevăzută cu o vatră cu coş piramidal din plăci de bazalt sprijinite pe o structură de lemn.
- *casa din Moişeni, Satu Mare – sec XVIII (1780)* – planul construcţiei cuprinde 3 încăperi (cameră, tindă, cămară), la care se adaugă o prispă parţială în faţa tindei şi cămării; acoperişul specific din draniţă „*horjită*” (scobită) este prevăzut cu coamă, loc unde apare un element „*horneta*” pentru evacuarea fumului; în cadrul acestei zone există o linie uniţară în ceea ce priveşte decoraţiile porţii, ferestrelor, prispei, etc.
- *casa din Surdeşti, Maramureş – sec XVIII (1780)* – planul este constituit din 3 încăperi (cameră de locuit, tindă neîncălzită şi cămară); amintim că plafonul casei de locuit este realizat din grinzi aparente dispuse perpendicular faţă de pereţii longitudinali, cu spijin pe „*meşter grindă*”.

Zona etnografică BANAT

Întrucât perioada de început este uniţară întregului spaţiu românesc, reluăm şirul seriei tipologice din momentul apariţiei formelor noi de construcţie (cu poartă monumentală şi ziduri trainice de cărămidă), specificând că amplasarea acestora pe o linie comună cu vecinătăţile (specific zonal):

- casa pe un rând cu 1-2 sau mai multe încăperi, cu tindă; cu cuptor;
- casa pe doua rânduri sau cu două caturi.

Casa pe un rând – casa cu tindă, cu vatră simplă în tindă (începuturile organizării interioarelor) , întregită cu dispozitiv piramidal deasupra pentru colectarea fumului într-un coş în pod sau în afara acestuia; *casa cu cuptor de pâine în tindă* – varianta cu o cameră şi tindă cu cuptor, cu două camere şi tindă cu cuptor, cu mai multe încăperi şi tindă cu cuptor.

Tipuri de locuinţe din fondul monumentelor de arhitectură populară din cadrul Muzeului Satului, Bucureşti:

- *casa din Barlova, Caraş-Severin – sec XIX* – planul casei este constituit din 2 camere de locuit („*casa de dinainte*” şi „*casa de dinapoi*”) şi o tindă mediană (*cuină*); este amplasată cu latura îngustă spre uliţă şi este reprezentativă pentru perioada de trecere de la construcţiile din lemn la cele din cărărmidă; partea din faţă a construcţiei (frontonul) este decorat cu roţi şi frunze.

Zona etnografică DOBROGEA

In această zonă, în care au coexistat de-a lungul istoriei un număr însemnat de etnii, specificul locuinţei ţărăneşti nu a suferit influenţe care să producă modificări substanţiale în tipologia acesteia.

- locuinţe semiîngropate – aveau planul pentru construcţie mai simplu decât cele din Câmpia Română, cu intrarea prin capăt sau cu intrarea plasată în mijlocul laturii lungi;
- locuinţe la suprafaţă;
- bordeiele propriu-zise – folosite îndeosebi de populaţiile turceşti şi tătărăşti;
- casa pe un rând – cu tindă;
- casa cu vatră de gătit în tindă şi corp de încălzit în locuinţă, ce avea un plan destul de simplu (doua încăperi şi tinda).

Au coexistat: *locuinţa semiîngropată* cu intrarea prin capăt sau cu intrarea plasată în mijlocul laturii lungi (avea planul şi construcţia mai simple decât variantele din Câmpia Română).; *locuinţa la suprafaţă; bordeiele propriu-zise* – folosite îndeosebi de populaţiile turceşti şi tătărăşti; *casa pe un rând cu tindă; casa cu vatră de gătit în tindă şi corp de încălzit în locuinţă* (plan simplu: două încăperi şi o tindă).

Tipuri de locuinţe din fondul monumentelor de arhitectură populară din cadrul Muzeului Satului, Bucureşti:

- *casa din Ostrov, Constanţa – sec XIX* – este destul de joasă, fiind construită pe un postament de lut amestecat cu paie tocate şi stâlpi de stejar; cuprinde camera de locuit, camera curată cu intrare prin tindă, tindă, cămară şi prispă parţială; acoperişul casei, construit în 4 ape din „*olane*”.
- *casa din Unirea, Tulcea – sec XIX (1898)* – planul construcţiei prevede 5 încăperi (2 camere de locuit, 2 tinzi şi 1 bucătătrie), toate comunicând între ele; este construită din chirpici şi are acoperişul învelit cu stuf bătut la „*pieptăn*”; prispa din faţa camerelor de locuit este joasă, cu stâlpi cioplіţi, iar intrările sunt prevăzute cu mici pridvoare; ca trăsătură zonală, acoperişul este comun casei şi anexelor gospodăreşti.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Acad. Română, I.E.F.C. Brăiloiu : "*Sărbători şi obiceiuri*" – Vol I. Oltenia. Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2002

Acad. Română, I.E.F.C. Brăiloiu, Constantin: "*Sărbători şi obiceiuri*" – Vol Vol. II, Editura Muzicală, Bucureşti, 1980

Alexandru, Tiberiu: *Instrumentele populare ale poporului român*. ESPLA, Bucureşti, 1956

Alexandru, Tiberiu: *Vioara ca instrument muzical popular* – în R.E.F. AN 2, Nr.3, Bucureşti, 1957, p 29-54

Amzulescu, I. Alexandru: *Observatii introductive la cercetare cântecului "propriu –zis"* în Revista de Etnografie şi Folclor 11, nr. 2, Bucureşti, 1966

Amzulescu, Al. I.: *Balade populare româneşti*. Vol. I – III, E.P.L. Bucureşti, 1964

Balaci, Emanuela: "*Horele Mari" – Analiză morfologică*. TOM 12, Nr. 5, Bucureşti, 1967, p 365-373

Bartok, Bela: *Cântece poporale românesti din comitatul Bihor...culese şi notate de...,* Bucureşti, 1913

Bartok, Bela: *Volksmusik der Rumanen von Maramureş*. Munchen, 1923

Bârlea, Ovidiu: *Istoria Folcloristicii Românesti*, E.E.R., Bucureşti, 1974

Bârlea, Ovidiu: *Folclorul Românesc, Vol. I*, Editura Minerva, Bucureşti, 1981

Brâuner, Harry: *Festivalul Căluşului românesc şi marile intelesuri ale folclorului.* MUZ 19, nr. 8, pag. 22-26, 1969

Breazul, George: *Idei, curente în cercetarea cântecului popular. Moduri pentatonice şi prepentatonice*. Stud. Muz. I 1965

Breazul, George: *Folclorum muzical – Muzica românească de azi*. Bucureşti, 1940

Bucşan, Andrei: *Dansul popular din satul Dragus*, în R.E.F., tom XVI, nr. 1, Bucureşti, 1971

Bucsan, Andrei: *Specificul dansului popular românesc*. Editura Academiei Romane, Bucureşti, 1971

Burada Theodor T. *Cercetari asupra danturilor şi instrumentelor de musica ale romanilor*. Almanah Musical 3/1877, Iasi

Burada, Teodor T.: *Despre întrebuintarea musicei în unele obiceiuri vechi ale poporului romanu*. Almanah Musical 2, 1876

Ciobanu, Gheorghe: *Contributii la istoria cântecului nostru popular*, în R.E.F., tom II, nr. 1-2, Bucureşti, 1957

Cocisiu, Ilarion: *Cântece populare românesti* (editie postumă alcătuită de T. Alexandru şi Maria Siminel – Fusteri) Editura Muzicală, Bucureşti, 1960
Comisel, Emilia: *Preliminarii la studiul stiintific al doinei*. Rev. Folc. AN4, nr. 1-2, Bucureşti1959, pag. 147-174;
Comisel, Emilia: *Genurile muzicii populare românesti. Doina*. Stud. Muz. 5, 1969, pag. 79-122
Comisel, Emilia: *Contributii la cunoasterea eposului popular* (Recitativul epic) în Rev. Folc. 8/1963, nr. 3-4, pag. 74-93
Comisel, Emilia: *Folclor muzical*.(Curs). Editura Didactica, Bucureşti, 1967
Comisel, Emilia: *Traditie şi inovatie în folclorul muzical românesc*. Cercet. Muz. 3, 1971
Costea, Constantin: *Jocuri feciorești din Ardeal. Structura şi tehnica miscarii*. Editura Muzicala, Bucureşti, 1961
Georgescu, Corneliu, Dan: *Jocul popular românesc-tipologie muzicală. Tipologie muzicala şi corpus de melodii instrumentale*. Editura Muzicala, Bucureşti 1984
Ghinoiu, Ion: *Obiceiuri populare de peste an* – dictionar. Editura Fundatiei Culturale Romane, Bucureşti, 1997
Cîscă, N.: *Tratat de teoria instrumentelor – Acustică muzicală. Instrumente de suflat*. Editura Muzicală, București, 1988, p 114-128
Jula, N/Manastireanu, V.: *Traditii şi obiceiuri românesti. Anul Nou în Moldova şi Bucovina. Studiu şi antologie literara*. E.P.L., București, 1968
Kahane, Mariana: *Doine din Oltenia Subcarpatica*. Rev. Folc. 8, 1963, nr. 1-2, pag. 99-116
Kahane, Mariana: *De la cântecul de leagan la doina*. în R.E.F. 10, nr. 5, 1965
Mârza, Traian: *Obsevaţii privind geneza cântecului propriu-zis*. Editura Minerva, Bucureşti, 1970
Moldoveanu-Nestor, Elisabeta: *Cucuna – Sărbătoare a secerisului. Cântecele de seceris din Ţinutul Năsăud – Transilvania*, I. Rev. Etn. Folc. 9, 1964 nr. 6, pag. 615-634; II Rev. Etn. Folc. 10, 1965, nr. 1, pag. 43-79
Niculescu-Varone G.T./ Costache Gainariu Varone Elena: *Dictionarul jocurilor populare românesti*. Editura Litera, Bucureşti,1979
Oprea, Gheorghe/Agapie, Larisa: *Folclor muzical românesc*. Editura Didactica şi Pedagogica, București, 1983
Praoveanu, Ioan: *Aşezările brănene - satul, gospodăria, locuinţa*. Editura Trans Expres, Braşov, 1998
Petrescu, Paul: *Creatia plastica ţărăneasca*. Editura Meridiane, București, 1976

Popa, Steluta: *Obiceiuri de iarna. Folclor muzical din repertoriul copiilor. Tipologie muzicala. Colectie de cântece*. Editura Muzicala, Bucureşti, 1981

Rădulescu, Nicolae: *Vioara cu pâlnie*. R.E.F. TOM 12, Nr.5, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1967, p 375-383

Rădulescu, Nicolae: *Lazar – o versiune românesca a eroului vegetational*. Rev. Etn. Folc. 11, 1966, nr. 4, pag. 319-339

Rădulescu, Speranta: *Sistematizarea tipologica a cântecului românesc. Principii şi metode de lucru*. Editura Muzicala, Bucureşti, 1990

Stancu, D.D.: *Formaţii instrumentale populare de suflat – Modalităţi de lucru*. Târgovişte, 1982, p 33-46, p 107-110, p 130-131

Secoşan, Elena/Petrescu, Paul: *Portul popular de sărbătoare din Romania*. Editura Meridiane, Bucureşti, 1984

***: R.E.F. TOM 39, Nr.1-2, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1994

***: *Repertoriul monumentelor de arhitectura populara*. Bucureşti, Muzeul Satului, 1936-1986

ANEXA 1 – PORT POPULAR

ANEX 2 – INSTRUMENTE POPULARE

ANEXA 3 – ARHITECTURĂ POPULARĂ

CUPRINS